

Proměny školství v České Skalici v 19. století

Bakalářská práce

Studijní program: B7507 – Specializace v pedagogice
Studijní obory: 7105R056 – Historie se zaměřením na vzdělávání
7504R269 – Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání

Autor práce: **Nikola Kunstová**
Vedoucí práce: PhDr. Miloslava Melanová

TECHNICAL UNIVERSITY OF LIBEREC
Faculty of Science, Humanities
and Education

Changes of education system in 19th century in Česká Skalice

Bachelor thesis

Study programme: B7507 – Specialization in Pedagogy
Study branches: 7105R056 – History for Education
7504R269 – Czech Language for Education

Author: **Nikola Kunstová**
Supervisor: PhDr. Miloslava Melanová

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Nikola Kunstová**
Osobní číslo: **P15000245**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obory: **Historie se zaměřením na vzdělávání**
Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
Název tématu: **Proměny školství v České Skalici v 19. století**
Zadávací katedra: **Katedra historie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem bakalářské práce je vytvoření celistvého obrazu vývoje českoskalického školství, jehož historie je dosud zachycena v dílčích etapách a souvislostech. Studentský výzkum se může opírat o moderní poznatky z nových prací, sledujících prudký rozvoj základního školství v uvedeném období, a zejména o bohaté a zajímavé prameny v Okresním archivu v Náchodě a v českoskalickém muzeu, které doposud nebyly využity.

Autorka by měla nejprve popsat organizační proměny a rozrůstání školy v České Skalici, pro jaké příškolené obce škola fungovala od osmdesátých let 18. století do konce 19. stol. Na základě rozboru pramenů se dále pokusí zachytit podobu výuky, pedagogických přístupů a chod školy v první polovině 19. století, kdy školu mj. navštěvovala Božena Němcová. Bude sledovat skladbu výuky (předměty), kdy a kde probíhala, počty žáků, jejich hodnocení, docházku do školy, jména, původ a podřízenost učitelů, mimoškolní povinnosti, slavnosti, výlety.

Podoba základního vzdělávání v českých zemích se proměnila po vydání říšského školského zákona roku 1869. Výzkum chodu školy v tomto období by měl být zaměřen na stejné stránky života školy. Zároveň by měl ukázat, jak fungovala místní školní rada a které vrstvy či jednotlivci se na rozvoji místního školství nejvíc podíleli.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury: **viz příloha**

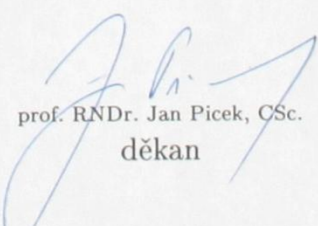
Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Miloslava Melanová

Katedra historie

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2017**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2018**

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

doc. PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2017

Příloha zadání bakalářské práce

Seznam odborné literatury:

Prameny (nevydané):

Státní okresní archiv Náchod

Fond: Základní devítiletá škola Česká Skalice

Fond: Místní školní rada Česká Skalice

Muzeum Boženy Němcové: archiv

Prameny (vydané):

KLOS, Jan: Paměti města Česká Skalice. Česká Skalice: Městská spořitelna, 1935

ŽDÁREK, Jaroslav: Průvodce po České Skalici a okolí. Česká Skalice: Okrašlovací spolek, 1907

Literatura:

BOUZA, Erik a MÜHLSTEIN, Ludvík: Česká Skalice; Stručné dějiny města. 1. vyd. Česká Skalice: MNV, 1975

JANÁČKOVÁ, Jaroslava: Božena Němcová: příběhy situace obrazy. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1574-7

KÁDNER, Otakar: Vývoj a dnešní soustava školství, Díl 1., Praha 1929

MÜHLSTEINOVÁ, Lada a MÜHLSTEIN, Ludvík: Kraj mládí Boženy Němcové. 2. opr. vyd. Česká Skalice: Muzeum Boženy Němcové, 1980

ŠAFRÁNEK, Jan: Školy české: obraz jejich vývoje a osudů. 1 - 2. sv. Praha 1918.

VÁŇOVÁ, Růžena, RÝDL, Karel a VALENTA, Josef: Výchova a vzdělání v českých dějinách. Díl 3., Praha, SPN 1996

VÁVRA, Vincenc V.: Božena Němcová: Pokus o životopisný a literární. Praha: Ústřední spolek českých profesorů, 1900

VLČKOVÁ, Věra: Z českoskalických pamětí, co v České Skalici bylo a jak se žilo. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012. ISBN: 978-80-7465-030-7

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Miloslavě Melanové, za cenné rady, věcné připomínky a trpělivost při vedení mé bakalářské práce.

Dále bych ráda poděkovala paní Lence Hubkové z Muzea Boženy Němcové za ochotu a vstřícný přístup při realizaci mé bakalářské práce.

Poděkování rovněž patří mé rodině za pomoc a podporu během studia.

Anotace

Bakalářská práce se věnuje vytvoření celistvého obrazu vývoje českoskalického školství od osmdesátých let 18. století do konce 19. století, jehož historie je dosud zachycena v dílčích etapách a souvislostech. Studentský výzkum se opíral o moderní poznatky nových prací a zejména o prameny uložené ve Státním okresním archivu v Náchodě a v Muzeu Boženy Němcové v České Skalici, které doposud nebyly využity. Práce zachycuje podobu výuky, organizační proměny a rozrůstání školy v České Skalici.

Metody: analýza, komparace, syntéza.

Annotation

The bachelor thesis deals with the creation of a complete view on the development of education in Česká Skalice from the eighties of the 18th century until the end of the 19th century, whose history is collected in partial stages and contexts up to now. Student research was based on modern findings of new works and especially on sources in the district archive in Náchod and in the Museum of Česká Skalice, which have not been used yet. The work reflects the form of teaching, organizational transformations and the school expansion in Česká Skalice.

Methods: analysis, comparison, synthesis.

Obsah

1	Úvod.....	9
2	Rozbor pramenů.....	11
2.1	Prameny (nevydané).....	11
2.2	Prameny (vydané).....	14
3	Rozbor literatury	15
4	Vývoj České Skalice v 19. století	18
5	Tereziánská reforma v českém školství a školství v první polovině 19. století.....	22
6	Českoskalická škola od konce 18. století do 60. let 19. století.....	25
6.1	Škola.....	25
6.2	Učitelé.....	30
6.2.1	Josef Arnošt Kolisko	31
6.2.2	Augustin Purm.....	33
6.2.3	Viktorin Kejzlar.....	33
6.2.4	Jan Smetana.....	33
6.3	Žáci	34
6.3.1	Vojtěch Ruffer.....	35
6.3.2	Božena Němcová (Barunka Panklová)	36
6.3.3	Josef Baudyš.....	37
6.3.4	Jan Klos	38
6.3.5	Matěj Valtera.....	38
6.3.6	Václav Řezníček.....	39
7	Školství po roce 1869.....	41
8	Českoskalická škola od 60. let 19. století do roku 1900.....	43
8.1	Škola.....	43
8.2	Učitelé.....	48

8.2.1	Jan Poličanský	49
8.2.2	František Bárta	50
8.2.3	Josef Chládek	51
8.2.4	František Ježek	51
8.2.5	Františka Markovská	51
8.2.6	Cecilie Vrabcová	52
8.2.7	Marie Korbelářová	52
8.3	Žáci	52
9	Závěr	55
10	Použité prameny a literatura.....	57

1 Úvod

Cílem mé bakalářské práce je zachytit obraz základního školství v České Skalici a jeho proměny v období 19. století. Jsou porovnávána dvě období. Prvním je doba od konce 18. století až do 60. let 19. století, kdy bylo školství ovlivněno převážně tereziánskými reformami. V tomto období existovaly tři typy škol, triviální, normální a hlavní. Školy byly pod církevním dohledem, vedl je sám učitel a obec měla velmi malý vliv na jejich fungování. Druhé období, které bude sloužit pro porovnání k prvnímu, zahrnuje dobu od 60. let do počátku 20. století. Konkrétně druhá část práce začíná rokem 1864, kdy byla škola přesunuta na nově postavené budovy. Významným mezníkem v oblasti školství byl rok 1869, kdy byl vydán Říšský školní zákon, který výrazně změnil organizační struktury školství v českých zemích. Zákon například zaváděl osmiletou školní povinnost či nové školní předměty.

Téma Základní škola v České Skalici jsem si vybrala proto, že z České Skalice sama pocházím a navštěvovala jsem místní školu až do deváté třídy. Českoskalickou základní školu v minulosti navštěvovala Božena Němcová, která je ve městě velmi připomínána ať už Jiřinkovými slavnostmi, každý podzim, či výstavou v Muzeu Boženy Němcové. Tato autorka je pro mě významnou osobností a bylo zajímavé zkoumat dobu, ve které vyrůstala a podmínky, za jakých školu navštěvovala.

První dvě kapitoly práce jsou věnovány rozborům pramenů a literatury. Prameny pro toto období jsou uloženy ve Státním okresním archivu v Náchodě a v Muzeu Boženy Němcové v České Skalici. Mezi hlavní prameny patří pamětní knihy, soupisy žáků a protokoly z jednání školní rady. Literatura vybraná pro tuto práci se vztahuje k tématům historie města Česká Skalice, významným osobnostem České Skalice a dějinám školství.

Následující kapitola se zaměřuje na vývoj samotného města Česká Skalice v průběhu 19. století. Toto období bylo významné právě nejen pro školu samotnou, ale i pro celou obec.

Další část práce se týká tereziánských reforem a jejich dopadu na školství. Hned na to navazuje úsek o Základní škole v České Skalici, v období, které bylo tereziánskými reformami ovlivněno. Z pramenů a literatury se podařilo získat popis školy, informace o vyučovacích předmětech a proměnách počtu tříd. Podkapitoly jsou věnovány medailonkům významných učitelů, kteří na škole vyučovali, a také absolventů školy z období 1. poloviny 19. století.

Dále práce popisuje dobu od 60. let 19. století po období roku 1900, zejména proměnám českoskalické školy po vstupu Říšského školního zákona z roku 1869 v platnost.

Tento úsek završují podkapitoly, které se věnují významným učitelům a obecné charakteristice žáků z tohoto období.

Cílem práce je poukázat na proměny ve vzdělávání žáků v České Skalici v průběhu 19. století., zejména personální obsazení školy, proměny ve výuce a počtu tříd a změny ve správě školy.

2 Rozbor pramenů

Prameny týkající se historie školy v České Skalici, které nebyly vydány, jsou uloženy ve dvou institucích – v Muzeu Boženy Němcové v České Skalici a ve Státním okresním archivu Náchod. Vydané prameny jsou uloženy v Městské knihovně Náchod a v Městské knihovně Česká Skalice. Nejdůležitějšími prameny pro zkoumání a popis historie školy jsou památní/pamětní knihy a deníky.

2.1 Prameny (nevydané)

A) Prameny uložené v Muzeu Boženy Němcové

❖ Deník III. a IV. třída (1870 – 1876)

Zápisy do deníku jsou rozdělené podle tříd (2. a 3. nebo 3. a 4.) i podle denní doby (dopoledne a odpoledne). Kniha není stránkována.

Deník je psán v českém jazyce a písmo je velmi dobře čitelné. Z tohoto pramene je možné dozvědět se vše o fungování školy na konci 19. století, např. jak žáci slavili svátky, jaké kontroly ve škole probíhaly a jak často se konaly schůze učitelů.

Zápisy do deníku psali řídicí učitel Josef Arnošt Kolisko a jeho podučitelé Jan Červený a Antonín Bárta.

❖ Památní kniha školy Česko-Skalické 1788 – 1880

Obsahuje zápisy o dění ve škole z let 1788 – 1880. Prvních pár stran je v německém jazyce a písmo je velmi špatně čitelné. Další část je psána již českým jazykem a zápisy jsou čitelné i srozumitelné. Strany v knize nejsou očíslované, jednotlivé údaje jsou označené rokem, ve kterém se udály a byly zapsány.

Prvním zapisovatelem v českém jazyce byl od roku 1855 učitel Josef Arnošt Kolisko. Pokračovatelem Památní knihy byl nový řídicí učitel Českoskalické školy Jan Poličanský, který v roce 1879 školu převzal. Jan Poličanský do této knihy zapsal biografii svou i svých kolegů, tudíž lze zde vyčíst informace o všech učitelích, kteří učili v České Skalici spolu s ním.

Kniha je cenným pramenem pro bádání o životě školy v 19. století. Jsou zde popsány změny a události, které školu v této době ovlivnily, jako např. přibývání a změny ve využívání jednotlivých tříd, slavnosti, období prusko-rakouské války, apod.

Kniha byla ukončena v roce 1880 zápisem Jana Poličanského, který oznamuje, že další zápisy se budou nacházet v nové Památní knize.

❖ **Školní matrika při farní škole v městě Česká Skalice 1811 – 1827**

Obsahuje zápisy o žácích farní školy v letech 1811 – 1827. V německém jazyce, jsou zde zapsána jména dětí, jejich školní docházka, chování atd.

❖ **Zlatá kniha (1823- 1903)**

Poskytuje informace o pilných žácích. Lze z této knihy zjistit, kolik pracovitých žáků škola měla, zda byli pilnější chlapci či děvčata.

❖ **Sčet žáků farní a měšťanské školy Česko-skalické**

Jedná se o zápisy počtů žáků od konce 18. století. První zápisy jsou psány v německém jazyce. V této knize je také zapsána Božena Němcová jako žákyně českoskalické školy. Dají se zde dohledat informace o jednotlivých žácích a délce jejich docházky.

B) Prameny uložené ve Státním okresním archivu Náchod

[1]Fond: Základní devítiletá škola Česká Skalice (velikost 7.88) obsahuje:

❖ **Památní kniha obecné školy 1881 – 1892**

Knihy obsahuje záznamy jen o českoskalické škole, ale také o školách ve stejném okrese. Jsou zde i zápisy o počtech dětí ve škole, počtu a typu tříd, zda byly smíšené či rozdělené na chlapecké a dívčí.

❖ **Pamětní kniha obecné školy chlapecké od roku 1898**

Knihy je uvedena zápisy o stavbě nové budovy pro měšťanskou chlapeckou školu. Zápisy zde uvádí informace o chodu školy, událostech, které se školy týkaly, a životopisy učitelů a učitelek.

❖ **Pamětní kniha zal. 16. 9. 1898 (– 1918)**

Pamětní kniha obsahuje zápisy od ředitelů českoskalické obecné školy, např. Jana Poličanského, Jana Procházky, Václava Vávry a Rudolfa Cimra. Má 419 stran a z počátku se věnuje pouze událostem týkající se školy. Od roku 1914 je většina zápisů věnována světové válce.

Knihy podává informace o vzniku a počátcích měšťanské školy chlapecké v České Skalici. Popisuje události, které předcházely povolení měšťanské školy, a také stavbu

nové školní budovy. Dále se věnuje různým tématům jako např. událostem doby (zavraždění císařovny Alžběty), sezení školní rady, záznamy o počasí, popis života nových členů učitelského sboru, hasičské slavnosti apod. Objevují se zde také velmi dobře využitelné statistiky o počtu dětí ve třídách nebo o odučených hodinách. Kniha je doplněna obrazovou dokumentací a novinovými výstřižky.

Zápisy jsou všechny psány českým jazykem, čitelně a velmi podrobně vykreslují všechny události.

❖ **Pamětní kniha (1907 – 1939)**

Pamětní kniha pojednává o počátcích měšťanské dívčí školy v České Skalici. Má 533 stran a události zapisovali ředitelé českoskalické školy. Opět se zde objevují zápisy o světové válce, ale také například o zdravotním stavu žáků, odhalení pomníku Boženy Němcové a dalších událostech.

Zápisy jsou všechny psány českým jazykem a čitelně.

❖ **Pamětní kniha obecné dívčí školy v České Skalici 1902 (– 1920)**

Tento archivní materiál obsahuje podobná témata jako předchozí dva. Velkou část knihy zabírají zprávy o světové válce. Popisuje ale také události týkající se výhradně českoskalické školy např. úpravu platů pro učitele, nové učitele na škole (učitele náboženství) atd. Objevují se zde záznamy o hasičském sboru, o událostech v hlavním městě Praze, o zdraví žáků, např. o jejich očkování nebo jsou v knize i zápisy o úmrtí jednotlivých žáků.

Památní knihu zakoupil Jan Poličanský (řídící učitel českoskalické školy) a první zápisy do knihy provedl právě on. Objevují se zde i poměrně subjektivní informace, jako například zpráva o úmrtí syna Jana Poličanského. Zápisy do knihy později vedla zastupující řídící učitelka Ludmila Hlassová a následně nový řídící učitel Karel Pleskač.

Kniha je psána českým jazykem a je velmi dobře čitelná. Má 356 stran.

❖ **Školní kronika 1942 – 1946**

Kronika popisuje českoskalickou školu v období druhé světové války. Objevují se zde ale také zápisy o historii školy v období 19. století.

❖ **Výkaz pilnosti žáků v roce 1852**

Do této knihy byli zapisováni žáci, kteří měli velmi dobrý školní prospěch. Lze zde vyčíst informace o počtu žáků na škole, či podrobnější informace o žácích a jejich rodičích.

❖ **Zkoušení žáků 1852/1853**

Knihy informuje o tom, jak staré děti navštěvovali jednotlivé třídy.

[2] **Fond: Místní školní rada Česká Skalice** (velikost 0.1) obsahuje:

❖ **Protokol pro jednání výboru školního v České Skalici 1865 – 1912**

Pramen poskytuje informace o vzniku a působení místního školního výboru a od roku 1872 místní školní rady. Jedná se o zápisy z jednotlivých schůzí. Zápisy se týkají návrhů podávaných členy školního výboru/místní školní rady či samotnými učiteli. Objevují se zde také informace o celém okrese, pod který škola spadá.

2.2 **Prameny (vydané)**

Česká škola na Náchodsku. 1848 – 1908 v paměť jubilejního roku 1908 sestavilo učitelstvo. Náchod: Okresní školní rada, 1908

Brožura o 72 stranách obsahuje velmi cenné informace ohledně škol na Náchodsku. V úvodu je popsán přehled českého školství od roku 1848 po rok 1868. V další části se věnuje jednotlivým městům a jejich školám. Je zde samozřejmě psáno o Náchodské škole dále např. o škole v Hronově, Broumově, Zličí, Třebešově atd. Nejdůležitější kapitolou pro tuto práci je kapitola o škole v České Skalici. Text je také doplněn tabulkami, kde jsou napsána jména učitelů na obecných a měšťanských školách. Po prostudování této knihy je velmi patrné, že některé informace kniha čerpala z Památní knihy školy Česko-Skalické 1788 – 1880. To je pro současné bádání velmi výhodné, jelikož využila část Památní knihy, která je psána německy, a tyto informace poskytla čtenářům již přeložené do českého jazyka. Kniha neobsahuje žádný seznam pramenů a literatury.

KLOS, Jan: *Paměti města Česká Skalice*. Česká Skalice: Městská spořitelna, 1935

V úvodu jsou informace o samotném autorovi, tyto strany nejsou číslovány. Autor v knize popisuje Českou Skalici v období druhé poloviny 19. století. Kniha popisuje, jak vypadalo např. náměstí, pošta, nemocnice, radnice apod. Jednu kapitolu autor zaměřil také přímo na

školu, kde studoval. V toto díle nejsou uvedeny žádné prameny. V závěru se nachází malá obrazová dokumentace budov, které se v České Skalici nacházejí, i s popiskem, k čemu tyto budovy dříve sloužily.

LUDVÍK, Josef Myslimír. *Památky hradu, města a panství Náchoda i vlastníkův jeho*. V Hradci Králové: [s.n.], 1857, 343 s.

Kniha se zabývá historií panství Náchod od 14. století. Jelikož Česká Skalice spadala pod toto panství, objevují se zde i informace o historii České Skalice.

3 Rozbor literatury

Literatura o dějinách města

Komplexním dějinám města Česká Skalice se věnují zejména dvě publikace. První z nich je kniha *Česká Skalice: Stručné dějiny města* od **Erika Bouzy** a **Ludvíka Mühlsteina**. Kniha byla vydána u příležitosti 400. výročí povýšení obce na město. K sehnání je v Českoskalické knihovně nebo v Krajské vědecké knihovně v Liberci. Popisuje historii města Česká Skalice od počátků až po 80. léta 20. století. Věnuje se kulturním, vojenským, společenským a dalším oblastem života ve městě. Důležitá část této knihy, je ta, která se věnuje učiteli v Českoskalické škole Josefu Arnoštu Koliskovi. V další části se kniha věnuje kulturním a historickým památkám města. V závěru je velmi podrobný seznam pramenů a literatury.

Druhou je poté kniha *Z českoskalických pamětí: vyprávění, co v České Skalici bylo a jak se žilo* od **Věry Vlčkové**. Autorka se v této knize věnuje rozsáhle celému městu Česká Skalice z různých hledisek. Zabývá se historií města, jarmarky, oslavami, slavnostmi, spolkovými činnostmi, pohostinstvím nebo zajímavými českoskalickými postavami. Nejdůležitější kapitolou, která se věnuje školství, je kapitola Škola – základ života. Kapitola je velmi krátká a stručná, popisuje ale českoskalickou školu od prvních písemných zmínek až do počátků 20. století. Věnuje se všem budovám, ve kterých se vyučovalo, dnes nazývané Barunčině škole, budově na náměstí, a poté vybudování dvou samostatných budov pro účely škol měšťanských – chlapecké a dívčí.

Užitečnou prací pro informace o historii České Skalice je i bakalářská práce **Jiřinkové slavnosti v České Skalici** od **Kateřiny Kušiakové**. Její práce se věnuje historii a tradici Jiřinkových slavností v České Skalici. Významné jsou informace o knihovně v České Skalici, která je zde popsána a je velmi spojena se Základní školou v České Skalici.

Památkám města Česká Skalice se věnuje zejména kniha *Česká Skalice a okolí* od autorů **Ludvíka Mühlsteina** a **Václava Nováka**. Kapitoly v tomto brožovaném průvodci se věnují důležitým pamětihodnostem města. Dočteme se zde o Barunčině škole, Muzeu Boženy Němcové, Babiččině údolí nebo přehradě Rozkoš. Stránky jsou nečíslované, kniha působí dojmem turistického suvenýru z návštěvy České Skalice.

Literatura o významných osobnostech z České Skalice

Informace o významných osobnostech spojených s městem Česká Skalice jsou velmi podrobně zpracovány v knize *Česká Skalice: Osobnosti kultury, umění, vědy* od **Věry Vlčkové**, která poskytuje cenné informace o učitelích a žácích českoskalické školy.

Mezi významné absolventy českoskalické školy patří Božena Němcová. Životu této spisovatelky bylo věnováno velké množství knih. Pro svoji práci jsem využila zejména knihu *Kraj mládí Boženy Němcové* od **Lady Mühlsteinové** a **Ludvíka Mühlsteina**. V tomto díle se autoři věnují životu spisovatelky a jejím nejnámějším dílům. V závěru popisují i památky České Skalice, které se většinou právě k životu či dílu této autorky nějakým způsobem vztahují. Životu Boženy Němcové se také věnuje kniha *Tajemství Barunky Panklové: Nové úvahy o narození a původu Boženy Němcové* od **Heleny Sobkové**. Kniha se zabývá narozením a původem Boženy Němcové. Zejména tím, zda se narodila 4. února 1820 a zda její rodiče byli opravdu manželé Panklovi. Druhá část knihy mapuje úseky životní pouti české spisovatelky. Významné jsou informace o školní docházce Boženy Němcové. Hledání souvislostí mezi životem Boženy Němcové a jejím dílem se věnují knihy *Ratibořická idyla: k stému výročí narození Boženy Němcové* od **Karla Pleskače**, *Sen o ratibořickém dětství: osudy předobrazů postav z Babičky Boženy Němcové* od **Jaroslava Šůly** či *Pokus životopisný a literární* od **Vincence Vávry**. V tomto díle se autor věnuje životu spisovatelky od dětských let až po její smrt. Rozebírá její pobyty v různých českých městech např. Praze, Liberci, Nymburce atd. Je zde zmiňován i její pobyt na Slovensku.

Mezi další významné absolventy patří Josef Baudyš, o kterém je psáno v knize *Dějepis Jednoty českých matematiků: k padesátému výročí jejího založení* od **Václava Posejpala**, nebo **Václav Řezníček**, jehož život je podrobně popsán v bakalářské práci **Jany Zimmerové - Václav Řezníček (1861 – 1924), život a dílo**.

Pro českoskalickou školu byl také důležitou osobou děkan města Náchoda, který prováděl ve škole vizitaci. Životu děkana Josefa Regnera se věnuje kniha *Josef Regner: život a dílo pátera Havlovického z Jiráskovy kroniky "U nás"* od **Bedřicha Profelda**.

Literatura o dějinách školství

Mezi starší práce věnující se dějinám školství patří knihy *Vývoj a dnešní soustava školství* od **Otakara Kádnera** a *Dějiny pedagogiky* od **Miroslava Riedla**. Otakar Kádner se ve svém díle věnuje velmi dopodrobna zákonům a událostem, které ovlivnily vývoj českého školství. Objevují se zde i informace o politickém pozadí jednotlivých zákonů a jejich následný dopad na jednotlivé školy. Svou podrobností je kniha velmi užitečná pro účely bakalářské práce týkající se školství. Miroslav Riedl poskytuje ucelený náhled na jednotlivé školní zákony a významné osobnosti, které měli vliv na české školství.

Novější prací na toto téma je kniha *Dějiny pedagogiky* od **Tomáše Kaspera** a **Dany Kasperové**. Tato publikace poskytuje ucelený náhled na jednotlivé školní zákony. Obsahuje přesné citace zákonů, které se dají různě využít, a všechny podstatné informace pro pochopení školského systému v 19. století.

Vývoji postavení dětí v rodinách a zákonů, které ovlivňovaly školní docházku, se věnuje kniha *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého stoletím* od **Mileny Lenderové**.

4 Vývoj České Skalice v 19. století

Město Česká Skalice se nachází ve východních Čechách v Královéhradeckém kraji. Připomíná se od roku 1238 a místní jméno je odvozené od blízkého skalnatého návrší. Od období 13. století procházela městem významná obchodní stezka z Prahy do Polska. Na konci 14. století byla Skalice připojena k náchodskému panství.¹

Městečkem se původní osada Skalice stala roku 1545. Městská práva jí udělila roku 1575 Hedvika Smiřická ze Smiřic. Na rozlišení od blízké Malé Skalice se začal používat název Velká nebo Česká Skalice.² V roce 1794 se v České Skalici nacházelo 215 domů.³

Na přelomu 18. a 19. století bylo jedním z hlavních zaměstnání na Náchodsku plátenictví. Hlavní surovinou tkalců byl len, který se pěstoval také na polích u České Skalice. Českoskalickou přádelnu bavlny navštívila i Božena Němcová a napsala o tom: *„Když jsem byla ve Skalici, šla jsem se podívat do blízké přádelny. – Je to budova čistě zařízená, do čtvero poschodí vysoká na břehu Úpy v pěkném položení... Dřívější léta, když nebyly stroje ještě tak zdokonalené a mnohem dražší, potřebovalo se k práci 600 lidu a muselo se pracovat ve dne v noci, nyní pracuje tam jen 300 lidu a jen ve dne; v zimě od šesti do šesti, v létě od šesti do sedmi hodin. – Nejnezdravější práce je čištění surové bavlny a ve čtvrtém poschodí celodenní stání u strojů, neboť se podlaha ustavičně třese a v zimě je tam zima největší, v létě zase horka.“*⁴

V 1. polovině 19. století se jednalo o městečko známé díky venkovským vlastencům a buditelům českého národního obrození. Česká Skalice byla významným střediskem obrozeneckých snah na Náchodsku ve východních Čechách. Výrazně se zde rozvíjelo divadelnictví, knihovnictví, školství i hudba a společenský život vlastenecké společnosti. V tomto městě například vznikla první česká veřejná i školní knihovna na Náchodsku a také je to jedno z prvních míst, kde se hrálo české divadlo.

Pro Českou Skalici byly významné Jiřinkové slavnosti, jejichž dějištěm byla Steinerova zájezdní hospoda U Bílého lva (Jedná se o budovu, kde se v současné době nachází Muzeum Boženy Němcové.). Slavnosti se od počátku staly událostí využívanou ke schůzkám českých vlastenců. V Jiřinkovém sále tak tančili Božena Němcová, Bedřich Smetana, Václav Kliment Klicpera, Ludovít Štúr a další. Slavnosti se konaly každoročně až do roku 1847, kdy zemřel František Hurdálek. Obnoveny byly až v roce 1937.

¹ MÜHLSTEIN, Ludvík – NOVÁK, Václav: Česká Skalice a okolí. 1. vyd. Česká Skalice: MNV Česká Skalice, 1984. nestr.

² Tamtéž, nestr.

³ BOUZA, Erik – MÜHLSTEIN, Ludvík: Česká Skalice: Stručné dějiny města. Česká Skalice: MNV, 1975, s. 14.

⁴ Tamtéž, s. 16 – 17.

V roce 1833 proběhlo v České Skalici sčítání lidu. Zapsáno bylo celkem 248 domů a 1625 obyvatel.⁵ O deset let později se v České Skalici nacházelo již 253 domů a žilo zde 1838 obyvatel. V Malé Skalici žilo 354 obyvatel v 55 domech.⁶

Revoluční období let 1848 – 1849 zasáhlo i Českou Skalici. Bezprostřední zážitky po oznámení vyhlášení konstituce nejvyšším českým hrabětem Stadionem dne 15. března 1848 popisuje v Pamětech města České Skalice Jan Klos: „*Tyto důležité a neskonalé radostné zprávy oznámeny byly občanstvu českoskalickému veřejně nalepenými tištěnými plakáty, jež k tomu cíli z Prahy po vlasti rozeslány rychle byly. Jako všude jinde nastalo i v České Skalici mocné hnutí mysli. Každý počal volněji dýchat a žít. Volnost dosud potlačena prodírala se na povrch. Radost z nadcházející svobody projevovala všeobecným osvětlením města hned po prohlášení konstituce. Mnohá okna byla okrášlena transparenty obrazů a nápisů obsahu vlasteneckého. Také tím dával lid najevo své uspokojení ze změněných poměrů, že zavedeno nošení kokard složených ze stužek bílých a červených. Všichni, ať mládež nebo dospělý, připínali si kokardy buď na hrud', nebo po levé straně čepice.*“⁷ Ve městě se vytvořily dvě politické strany – umírněná a strana radikálů. Starý magistrát radikálové sesadili a byl jmenován nový. Po vzoru jiných měst i v České Skalici se vytvořila národní stráž neboli národní garda (zrušena byla 29. srpna 1851).⁸

Městečko se dále rozvíjelo. V roce 1847 vznikl první poštovní úřad a v roce 1856 započala stavba železnice z Josefova do Svatoňovic, později do Trutnova a Libavy.⁹

Česká Skalice spadala pod panství Náchod od roku 1654.¹⁰ Od roku 1850 byly zrušeny úřady vrchnostenské a místo nich byly zřízeny okresy. Česká Skalice připadla k okresu náchodskému. Okres náchodský tvořil společně s okresem dobrušským a novoměstským podkraj novoměstský kraje jičínského. V roce 1855 byly podkraje zrušeny a zůstaly pouze okresy.¹¹ Od roku 1868 byla Česká Skalice obcí a spadala pod p. o. Nové Město nad Metují a od roku 1900 pod p. o. Náchod.¹²

Období prusko-rakouské války zasáhlo i východní Čechy. Proběhla bitva u České Skalice, kde bylo rakouské vojsko poraženo. V následném období došlo k jistému uvolnění

⁵ VLČKOVÁ, Věra. Z českoskalických pamětí: vyprávění, co v České Skalici bylo a jak se žilo. Červený Kostelec, Pavel Mervart, 2012. s. 35.

⁶ KUČA, Karel. Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Libri, 2011, 1. díl. s. 518.

⁷ KLOS, Jan: Paměti města Česká Skalice. Česká Skalice: Městská spořitelna, 1935. s. 34.

⁸ BOUZA, Erik – MÜHLSTEIN, Ludvík. Česká Skalice: Stručné dějiny města. s. 23.

⁹ Tamtéž, s. 24.

¹⁰ KUČA, Karel. Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 1. díl. s. 518.

¹¹ KLOS, Jan: Paměti města Česká Skalice. s. 7.

¹² KUČA, Karel. Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 1. díl. s. 518.

a oživení politického života v Čechách. Postupně byly i na venkově zakládány různé spolky. Dne 5. července 1868 se v České Skalici např. konala ustavující valná hromada tělocvičné jednoty Sokol, dne 3. prosince 1879 vznikla Čtenářská beseda Boženy Němcové nebo dne 22. června 1886 vznikl Zpěvácký spolek Bendl.¹³

Dne 1. července 1876 zahájily v České Skalici činnost okresní soud, okresní zastupitelstvo a berní úřad. Českoskalický soudní, samosprávní a berní okres zahrnoval obce: Červená Hora, Česká Skalice, Doubravice, Hoříčky, Kleny, Lhota pod Hoříčkami, Litoboř, Malá Skalice, Olešnice, Říkov, Slatina nad Úpou, Spyta, Stolín, Svinišťany, Třebešov, Újezdec, Velká Jesenice, Vestec, Všeliby, Zlič, Žernov.¹⁴ Obec těmto úřadům přenechala místo na radnici i některé místnosti ve školní části budovy. V přízemí se nacházely pozemkové knihy okresního úřadu a berní úřad. K domu č. p. 1. byl vybudován přístavek, kde se nacházela věznice pro 12 vězňů a byt dozorce. Okresní úřad sídlil v druhém poschodí budovy a v prvním sídlil obecní úřad.¹⁵ Jako náhradu za postoupené školní místnosti nechalo město zbudovat nové učebny u radnice v č. p. 275.¹⁶

V roce 1881 proběhlo sčítání lidu. V České Skalici se nacházelo 280 domovních čísel a 2535 obyvatel (z toho 1220 mužů a 1315 žen). Ve Skalici bylo dohromady 376 školních dětí (z toho 179 chlapců a 197 děvčat), dětí do šesti let bylo 309 (z toho 166 chlapců a 143 děvčat).¹⁷ O deset let později proběhlo další sčítání lidu, to vykazovalo 282 domů a 2569 obyvatel.¹⁸

V roce 1886 se Česká Skalice stala městem.¹⁹ Významným dnem se stal 15. srpen 1888, kdy proběhlo slavnostní odhalení pomníku Boženy Němcové na náměstí v České Skalici. Slavnosti se účastnilo přes 5000 lidí. Přítomni také byli syn a dcera Boženy Němcové. Česká Skalice se tak stala prvním venkovským městem, které položilo základ posmrtnému ocenění díla české spisovatelky.²⁰

V roce 1900 žilo v České Skalici 2827 obyvatel v 310 domech, v Malé Skalici bydlelo 913 obyvatel ve 119 domech.²¹

¹³ BOUZA, Erik – MÜHLSTEIN, Ludvík. Česká Skalice: Stručné dějiny města. s. 27.

¹⁴ Tamtéž, s. 27.

¹⁵ VLČKOVÁ, Věra. Z českoskalických pamětí. s. 19.

¹⁶ KLOS, Jan: Paměti města Česká Skalice. s. 9.

¹⁷ Muzeum Boženy Němcové, Památní kniha školy Česko-Skalické 1788 – 1880, zápis z roku 1881.

¹⁸ VLČKOVÁ, Věra. Z českoskalických pamětí. s. 48.

¹⁹ KUČA, Karel. Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 1. díl. s. 518.

²⁰ BOUZA, Erik – MÜHLSTEIN, Ludvík. Česká Skalice: Stručné dějiny města. s. 16-30.

²¹ VLČKOVÁ, Věra. Z českoskalických pamětí. s. 48.

V současné době je město známé zejména díky spisovatelce Boženě Němcové, která do blízké lokality Ratibořic zasadila děj své knihy Babička. V Malé Skalici se nachází Muzeum Boženy Němcové, ve kterém je umístěna expozice věnovaná dokumentaci života a díla české spisovatelky. Další připomínkou Boženy Němcové je Barunčina škola, která se nachází v Bohaté ulici v České Skalici. V této budově je instalována školní třída z 19. století, tedy z období, kdy Božena Němcová navštěvovala základní školu. Pro turisty je v letních měsících velmi oblíbeným rekreačním místem vodní nádrž Rozkoš, které se přezdívá „východočeské moře“.

5 Tereziánská reforma v českém školství a školství v první polovině 19. století

Za období vlády Marie Terezie a jejího syna Josefa II. se školství v Čechách začalo rozvíjet jako státní instituce (tím byl omezen vliv církve na školství). V roce 1774 Johann Ignác Felbiger připravil k vydání Všeobecný školní řád pro německé normální, hlavní a triviální školy ve všech císařských dědičných zemích, který byl Marií Terezií vyhlášen 6. 12. 1774. Gymnázií se tento školní řád netýkal. Řádem byla zavedena vzdělávací povinnost pro děti ve věku od 6 do 12 let, případně 13 let, obou pohlaví, pokud jejich rodiče neměli finanční prostředky na domácí vyučování.²² Dětem starším 12 let zákon nařizoval navštěvovat opakovací hodiny – nedělní školu. Pro chlapce platila tato povinnost do 18 let, pro dívky do 15 let. Bez docházky na opakovací hodiny nebylo možné získat výuční list. Zákon připouštěl domácí výuku v prostředí horních a středních vrstev obyvatelstva. Vědomosti dítěte vzdělávaného doma však musely být dvakrát do roka zhodnoceny zkouškou na hlavní nebo normální škole.²³

Řád zaváděl následující školské instituce:

Triviální školy vznikaly při venkovských farách. Takovéto školy měly jednu nebo dvě třídy a jeden učitel vyučoval od čtení, psaní, počítání až po náboženství.²⁴ Podle školního řádu dítě nesmělo mít cestu do školy delší než půl míle. Farní obvody bývaly ale rozsáhlé, a tak školy vznikaly také např. u filiálních kostelů. Triviální školy byly podřízeny církevnímu dohledu.

Hlavní školy se nacházely většinou v krajských městech. Na škole působili tři nebo čtyři učitelé a katecheta. Jednalo se o čtyřtřídní školy a některé poskytovaly také přípravné kurzy pro učitele triviálních venkovských škol. V první třídě se děti měly naučit písmena, slabikovat. Poté teprve mohly přejít do druhé třídy, kde si měly osvojit čtení, krasopis, mluvnici, počty a německý jazyk. Třetí a čtvrtá třída vyučovala předmětům jako např. latina, zeměpis, dějeprov, přírodopis, kreslení, měřičství, sloh, stavitelství. Ve všech třídách se vyučovalo náboženství a vyučovacím jazykem byla pouze němčina. Pro postup z jedné třídy do druhé byla nejpodstatnější rozumová vyspělost a zvládnutí učiva. Věk ani délka školní docházky nebyly podstatné. Pro každou třídu byl stanoven počet hodin, který byl v praxi většinou kratší. Pro první třídu bylo určeno 20 hodin, pro druhou třídu 22 hodin, pro třetí 25 hodin a pro čtvrtou 36 hodin týdně. Žákovské vědomosti prověřovaly zkoušky, které se konaly na konci pololetí za účasti zástupců církevních a světských institucí. Vzorní žáci byli

²² KASPER, Tomáš – KASPEROVÁ, Dana. Dějiny pedagogiky. Praha: Grada, 2008, Pedagogika, s. 84 – 85.

²³ LENDEROVÁ, Milena - RÝDL, Karel. Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století. V Praze: Paseka, 2006, s. 175.

²⁴ KASPER, Tomáš – KASPEROVÁ, Dana. Dějiny pedagogiky. s. 85.

zapisování do „knihy cti“, žáci se špatným prospěchem do „knihy hanby“. Prospěch také určoval, kde žák bude sedět. Lepší žáci sedávali vpředu a horší vzadu.

Normální školy se nacházely v zemských hlavních městech.²⁵ Zde byla vzdělávána nejen mládež, ale i učitelé, a to pomocí vzdělávacích kurzů. Působili zde čtyři nebo pět učitelů, ředitel a katecheta. Vyučovaly se zde předměty stejné jako na triviálních i hlavních školách a k tomu byly přidány další, například latinský jazyk, zeměpis, stavitelství atd. Normální školy měly být vzorem pro ostatní školy v kraji. V roce 1775 byla normální škola otevřena v Praze.²⁶

Od 80. let se v celých Čechách začínají rozšiřovat industriální školy. Děti obou pohlaví učily katechismu, přádelnictví, tkalcovství a získaly zde základy gramotnosti. Chlapci se také učili sadařství a včelařství, dívky základům šití a dalších ručních prací.

Školství bylo pod správou státu a přímo na školy pak dohlížel farář nebo vikář. Vyučovalo se podle metodické příručky Methodenbuch z roku 1775 od Johanna Felbigera.²⁷ Pro učitele byly zřízeny učitelské ústavy tzv. preparandia. Kurzy trvaly tři měsíce pro vzdělání pomocníků škol a šestiměsíční kurzy pro vzdělání učitelů hlavních škol.²⁸ Od r. 1819 pro učitele škol triviálních kurzů trval šest měsíců.²⁹

Na venkově bylo prosazování důležitosti školní docházky obtížnější než ve městech, jelikož zde byl život řízen zemědělskými pracemi, na kterých se podílely i děti. Školní řád s těmito problémy počítal a připouštěl absenci z důvodů pomoci v zemědělství, velké chudoby nebo přílišné vzdálenosti od místa bydliště. Venkovské děti mohly být omluveny z důvodu neschůdnosti cest a špatného počasí ve věku od 6 do 9 let. Děti od 9 do 12 let mohl učitel osvobodit od školní docházky v období žní. Chudé děti byly v návštěvě školy podporovány osvobozením od placení školného.³⁰

Další úpravy školství přinesl nový školský zákon z 11. 8. 1805, který byl z důvodu války s Francií uváděn v praxi až od poloviny roku 1806. Státní úřady nadále dohlížely na praktické řízení školství, ale dozorem nad jednotlivými školami byla pověřena církev. Nový školní zákon také jasně určil začátek a konec školního roku. Venkovské školy se mohly přizpůsobit místním potřebám, ale bylo nutné dodržet tři týdny volna v době sklizně sena a ovesa a dva týdny v době žní. Neděle byla jediným dnem, kdy se nevyučovalo. V roce 1829

²⁵ LENDEROVÁ, Milena - RÝDL, Karel. Radostné dětství? s. 174 – 175.

²⁶ KASPER, Tomáš – KASPEROVÁ, Dana. Dějiny pedagogiky. s. 86.

²⁷ LENDEROVÁ, Milena - RÝDL, Karel. Radostné dětství? s. 172.

²⁸ RIEDL, Miroslav. Dějiny pedagogiky. 2. vyd. Praha: SPN, 1984, s. 70-71.

²⁹ KASPER, Tomáš – KASPEROVÁ, Dana. Dějiny pedagogiky. s. 86.

³⁰ LENDEROVÁ, Milena - RÝDL, Karel. Radostné dětství? s. 174 – 175.

byly výnosem studijní dvorské komise přesunuty hlavní prázdniny na srpen a září (od 15. srpna do 1. října).³¹

Velké změny s novým školským zákonem přišly v oblasti organizace vyučování a náplni výuky. Triviální škola měla dětem dát pouze ty znalosti, které byly uznány za vhodné pro jejich stav. Výuka hlavních vyučovacích předmětů se omezila na učení z paměti, bez rozvoje samostatného přemýšlení žáků. Velký prostor náležel výuce náboženství. Kvalita venkovských učitelů nebyla na vysoké úrovni. Žili většinou na pokraji životního minima, na což také mělo vliv to, že základ učitelova příjmu tvořily peníze vybrané od žáků.³² Učitelský plat tehdy činil 130 zlatých, pomocník měl 70 zlatých ročně.³³

V roce 1848 byla rozpuštěna Studijní dvorská komise a bylo zřízeno Ministerstvo veřejného vyučování (přejmenováno v roce 1848 na Ministerstvo kultu a vyučování), jehož úkolem bylo podporovat a šířit vzdělání. Od 30. let se objevovaly protesty vůči německému vyučování,³⁴ kterému bylo připisováno za vinu všeobecný úpadek vzdělání. Císařské rozhodnutí vyhovělo protestům a dne 14. dubna 1848 bylo prohlášeno, že český a německý jazyk by měl být na obecných a středních školách zrovnoprávněn. Bylo také vydáno provizorní nařízení pro obecné školy, které mělo zlepšit učební metody.³⁵ Základní školy byly spravovány Ministerstvem veřejného vyučování skrze čtyřčlenné zemské školní rady. Pro vzdělávání učitelů byly zřízeny jednoleté až dvouleté učitelské ústavy. Hlavní zřetel byl dáván na výchovu nábožensko-mravní, reáliím bylo vyučováno jen příležitostně.³⁶

Konkordátem se Svatou stolicí z r. 1855 bylo školství opět plně podřízeno církvi. Na školách směli být pouze učitelé katolického smýšlení. Náklad za školy nově zřizované měly nést společně obce a vrchnost. Plat pro učitele měl být vybírán obcí, která mu ho následně vyplácela. V tomto období byl plat učitele zhruba 50 až 60 zlatých. Obec měla pokutami přimět rodiče, aby posílali své děti do školy. Doba vyučování na triviálních školách byla upravena na 11 měsíců, v době žní a v době podzimu měly děti 14 dní volno. Učitelům bylo nařízeno, aby žáky učil katechismu a každý den s nimi docházel do kostela.³⁷

³¹ LENDEROVÁ, Milena - RÝDL, Karel. Radostné dětství? s. 176 – 178.

³² Tamtéž, s. 176 – 178.

³³ RIEDL, Miroslav. Dějiny pedagogiky. s. 78 – 79.

³⁴ KÁDNER, Otakar. Vývoj a dnešní soustava školství. Díl 1. Praha: Sfinx Bohumil Janda, 1929, s. 88-90.

³⁵ Tamtéž, str. 88 – 90.

³⁶ RIEDL, Miroslav. Dějiny pedagogiky. s. 78 – 79.

³⁷ KÁDNER, Otakar. Vývoj a dnešní soustava školství. Díl 1. s. 88-90.

6 Českoskalická škola od konce 18. století do 60. let 19. století

6.1 Škola

Českoskalická škola byla určena pro žáky ze širokého okolí, z vesnic vzdálených i několik kilometrů. Učení probíhalo každý den od pondělí do soboty, obvykle od osmi hodin ráno do tří hodin odpoledne. Pokud pan učitel nařídil doplňovací hodiny, vyučovalo se i v neděli.

Původně jako školní budova sloužila dřevěná budova, která byla v roce 1639 zničena při nájezdu Švédů. V tomto období, tedy období třicetileté války, trpělo celé město Česká Skalice při nájezdech vojsk císařských i švédských. Josef Myslimír Ludvík v rukopise Památky města a hradu Náchoda z r. 1857 o švédském tažení píše: „6000 vesnic popelem lehlo, ano samojediný plukovník švédský Adam Pful vychloubal se, že sám 800 vesnic vypálil!“ V červnu 1639 „sbor nepřátelský vtrhl do České Skalice, kteréžto městečko poplenil, vypálil a ze sladovny 300 korců obilí odvezl. Tyto nájezdy nepřátelské se tak často opakovaly, že za celé druhé půlletí toliko šest várek ve Skalici bylo uděláno“.³⁸

V roce 1643 byla na místě, na kterém stávala původní škola, postavena nová školní budova. Z této původní dřevěné budovy se do současnosti dochovala pouze menší přední část.³⁹

Do 90. let 18. století byla skalická farní škola jednotřídní a nacházela se ve Školní ulici č. p. 9 (Této ulici se také říkalo Bohatá ulice, jelikož zde bydlelo několik předních obyvatel města.⁴⁰). Podle záznamů se v tomto období na Novoměstsku, pod které Česká Skalice spadala, nacházelo 38 obecných škol o 44 třídách. Obvykle se jednalo o školy jednotřídní až dvoutřídní.⁴¹ Roku 1790 se českoskalická škola rozšířila a vznikla druhá třída na náměstí v domě č. p. 19.⁴² V „menší třídě“ se vyučovalo jazykem českým, ve „větší třídě“ převládal německý jazyk. Úřední knihy byly vedeny až do roku 1850 německy.⁴³

Na počátku 19. století zastával pozici řídícího učitele na českoskalické škole Augustin Šmíd, který zemřel 18. března 1826 ve věku 71 let. Dočasně na jeho místo nastoupil do té doby pouze učitelský pomocník Augustin Purm. Dne 4. dubna 1826 byl post řídícího učitele obsazen Viktorinem Kejzlarem. Vzhledem k narůstajícímu počtu dětí byli na školu přijati dva noví pomocní učitelé a těmi byli Jan Smetana a Jan Šimek. Nadřízeným učitelů byl farář,

³⁸ LUDVÍK, Josef Myslimír. Památky hradu, města a panství Náchoda i vlastníkův jeho. s. 195 – 196.

³⁹ MÜHLSTEIN, Ludvík – NOVÁK, Václav: *Česká Skalice a okolí*. nestr.

⁴⁰ KLOS, Jan: Paměti města Česká Skalice. s. 11.

⁴¹ Státní okresní archiv Náchod (SOKA Náchod), 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Památní kniha obecné školy 1881 – 1892, nestr.

⁴² VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. s. 103.

⁴³ PLESKAČ, Karel. *Ratibořická idyla: k stému výročí narození Boženy Němcové*. Praha: Nakladatel B. Kočí, 1920, s. 30.

kteřý byl školním dozorcem a také chodil vyučovat žáky náboženství. Do roku 1806 administroval faru P. Josef Klugar. Poté byl farářem jmenován Ignác Pecold. Od roku 1824 do 30. let 19. století vedl faru vysokomýtský rodák Vojtěch Paleček.⁴⁴

V období let 1824 – 1833 chodila do této školy i Barunka Panklová. Nejprve šest let pravidelně každý den a poté na nedělní opakovací hodiny.⁴⁵ Jak škola v této době vypadala, se můžeme dočíst Pamětech města Česká Skalice od Jana Klose, jednoho ze žáků českoskalické školy:

„Škola českoskalická čp. 9 byla přízemní budova, dřevěný, jejíž půdorys tvořil protáhlý obdélník. Kryta byla lomenou šindelovou střechou, zvanou mansardkou. V budově nacházel se učitelův byt s příslušenstvím a dvě učebny pro 1. a 2. třídu. V Průčelí budovy mezi okny upínala se vinná réva.

K bytu učitelovu náležela síň, pokoj větší, pokoj menší či pokojíček s pecí, kuchyně spižírna s okénkem a do roku 1844 též čeledník, jehož bylo užito téhož roku k rozšíření 1. třídy. K bytu patřil také sklep a chlév, nalézající se pod 2. třídou. O výroční vizitaci školy školní shromáždili se v síni učitelova bytu muzikanti s trumpetami a bubny, aby pana vikáře a jeho průvod přivítali intrádami.

Obě učebny měly společnou síň, jakož i topení, totiž uzavřenou místnost, odkud se oboje kamna v klasách vytápěla.

První třída měla čtyři okna k západu na pavlač a dvě nízká, ale velmi široká okna, umístěná blízko stropu, šla do dvora domu čp. 10.

V první třídě stály lavice dvěma řadami za sebou. Lavice v pravé řadě byly o něco delší než v levé. Za šestou lavicí byla podlaha o jednu stopu zvýšena, takže zadní lavice stály výše. Na tomto výstupku uprostřed stál sloup, podpírající dřevěný strop. Pravá část učebny měla v zadu přístěnek se třemi lavicemi. Před pravou řadou lavic byla tabule na stojanu a před levou stůl a za kamny postel podučitele čili pomocníka. Druhá třída či klasa byla na skále nad řekou. Tři okna směřovala k severu, dvě k západu, na pavlač. Osm dlouhých lavic stálo tu v jedné řadě, před nimi u okna byl stůl a židle.

Místnost ta byla nedostatečně chráněna proti zimní nepohodě, a proto, když studený severní vítr vál a ze vzdálených přiškolených osad pro špatné počasí přišlo málo dětí, přemístěny byly v takových dnech děti z této třídy do třídy první, kde oba páni učitelé společně vyučovali. Podél celé budovy od ulice až na skálu se táhla pavlač, k níž vedly schody o čtyřech

⁴⁴ ŠŮLA, Jaroslav. Sen o ratibořickém dětství: osudy předobrazů postav z Babičky Boženy Němcové. Liberec: Bor, 2009, s. 71.

⁴⁵ MÜHLSTEIN, Ludvík – NOVÁK, Václav: Česká Skalice a okolí. nestr.

kamenných stupních z ulice. Po těch vcházeli do domu jen členové rodiny pana učitele. Druhé schody o třech stupních vedly na pavlač ze dvorku a byly pro školní děti.

Mezi dvorkem a domem soukeníka Fr. Víta byla školní zahrada pro zeleninu, později též pro ovocnou školku. Vpředu zahrady u vrat stál ořech, pod nímž letního času za pohody učil pan učitel malé žáčky čísti ze slabikáře. Někdy pana učitele zastupoval v tomto úřadě některý čipernější starší žák nebo žáci dva ze druhé třídy. Učil-li pan učitel pod ořechem, zaměstnány byly větší děti ve třídě nepřímou, tj. samy pracovaly nějaký písemný úkol“⁴⁶

Od roku 1837 vedl školu Josef Winter. V této době mohl mít správce školy kromě podučitele také osobního pomocníka. Pomocníkem býval kandidát učitelství nebo podučitel bez místa a zastával na škole různé funkce, např. učil místo správce školy, opisoval noty, po škole učil děti hudbě a zpěvu atd. V roce 1851 se zdravotní stav Josefa Wintera zhoršil a školní úřad proto ustanovil za jeho pomocného učitele podučitele Josefa Koliska. Smlouvou bylo stanoveno, že Josef Kolisko bude Josefu Winterovi platit 400 zlatých v. č. ročně. Roku 1855 Josef Winter resignoval na pozici řídicího učitele v České Skalici a Josef Kolisko se stal jeho nástupcem.⁴⁷

Kontrolu činnosti českoskalické školy, tedy vizitaci, prováděl děkan města Náchoda. Ten také uznával nejpilnější žáky, kteří byli zapisováni do tzv. „Zlaté knihy“. V roce 1841 vizitaci konal děkan Kašpar Lukavský.⁴⁸

Kašpar Lukavský se narodil 6. ledna 1783, byl synem náhodského učitele a varhaníka. Teologii studoval v Praze a v Hradci Králové, kde byl 24. srpna 1804 vysvěcen na kněze. Do roku 1816 sloužil jako kaplan při náhodském děkanství. V roce 1823 byl ustanoven farářem ve Chvalkovicích a v říjnu roku 1829 jmenován děkanem v Náchodě. Zemřel 1. května 1845 v Náchodě.⁴⁹

Dalším děkanem byl např. Josef Regner, který se narodil 1794 v Havlovicích u Úpice v rodině mlynáře. Studoval na pětiletém gymnáziu v Broumově a následně studoval v Praze dva roky filozofii a čtyři roky teologii. Vysvěcen na kněze byl 24. srpna 1817. Od roku 1829 zastával funkci kaplana v Náchodě a od roku 1831 byl farářem v Hronově. V roce 1845 se vrátil do Náchoda, kde ho povýšili na děkana, vikáře a školdozorce. Regner se zasloužil o založení přádelních škol na Náchodsku a také knihoven. V Úpici a České Skalici

⁴⁶ KLOS, Jan. Paměti města Česká Skalice. s. 30 – 31.

⁴⁷ Tamtéž, s. 31.

⁴⁸ MBN, Památní kniha školy Česko-Skalické 1788-1880, zápis z roku 1841.

⁴⁹ VLČKOVÁ, Věra. Opravený pomník děkana Lukavského, Náchodský zpravodaj [online]. 2016, listopad. s. 6.

se knihovny později staly členy Matice české. Byl také spoluzakladatelem Jiřinkových slavností ve Skalici, setkal se zde např. s Boženou Němcovou, dva dny po její svatbě.⁵⁰

V roce 1851 byla menší část školní budovy, bývalý učitelův byt, přeměněna pomocným učitelem Josefem Arnoštem Koliskem v přípravnou čili elementární třídu, nazývanou také jako pojemovna (zde probíhalo tvoření pojmů u dětí). Pomocný učitel dostával za tento byt, využívaný jako učebna, 30 zl. c. m. relutu (peněžní odměnu).⁵¹ Pojemovnu navštěvovali žáci od 5 let nejdéle pak do 8 let. Českoskalická škola se tak stala trojtřídní (elementární třída + dvě třídy). První třída byla určena pro žáky od 6 do 10 let a ve druhé třídě se vyučovali žáci od 10 do 12 let.⁵² Doba výuky se v jednotlivých třídách nijak výrazně nelišila.⁵³

Ve stejném roce začal ve škole pracovat školník, který měl za úkol se starat o budovu školy, čistit a vytápět učebny. Školníkův byt se nacházel v bývalé kuchyni učitelova bytu. Služba byla svěřena manželům Hlaváčkovým.⁵⁴

Okolo roku 1853 se učitelé pro množství dětí začali zamýšlet nad možností vytvoření 3. třídy. Občané chtěli, aby tato další třída byla zřízena, ale pro nedostatek finančních prostředků to nebylo možné uskutečnit. Na přání občanů zřídil Josef Kolisko soukromou třetí třídu, nová učebna byla zřízena z učitelova bytu.⁵⁵ Učitelé, mimo klasické hodiny, vyučovali děti, které by spadaly do třetí třídy, takže neoficiálně třetí třída existovala. Vyučováno v této třídě bylo 28 žáků s podporou podučitele Františka Červeného. Oficiální třetí třída vznikla až v roce 1855.⁵⁶

Kvůli nemoci podučitele Fr. Červeného byl na výpomoc přijat František Bubáček⁵⁷ (narozen 1836 ve Svinišťanech)⁵⁸, který sloužil první rok v Českém Meziříčí a byl biskupstvím školského úřadu Náchodského ustanoven jako podučitel pro českoskalickou školu. Po uzdravení Františka Červeného odešel František Bubáček do Hořiček.⁵⁹

Městečko Česká Skalice spadalo pod panství Náchod, které od roku 1842 patřilo německému knížecímu rodu Schaumburg-Lippe. Majitel náchodského panství princ Vilém

⁵⁰ PROFELD, Bedřich. Josef Regner: život a dílo pátera Havlovického z Jiráskovy kroniky "U nás". Praha: J. Otto, 1925 s. 5 – 20.

⁵¹ KLOS, Jan: Paměti města Česká Skalice. s. 31.

⁵² SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Zkoušení žáků, zápis 1846 – 1853.

⁵³ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Deník 1844-1866, zápis z roku 1844.

⁵⁴ KLOS, Jan: Paměti města Česká Skalice. s. 31.

⁵⁵ VLČKOVÁ, Věra. Česká Skalice: Osobnosti kultury, umění, vědy. Vyd. 1. Červený Kostelec. s. 89.

⁵⁶ MBN, Památní kniha školy Česko-Skalické 1788-1880, zápis z roku 1853.

⁵⁷ Tamtéž, zápis z roku 1854.

⁵⁸ MACKOVÁ, Eva. Dějiny školy v Českém Meziříčí. Proměny venkovské školy v letech 1869 – 1948. In: Oficiální stránky Obce České Meziříčí [online]. [vid. 28. 2. 2018]. s. 6.

⁵⁹ MBN, Památní kniha školy Česko-Skalické 1788-1880, zápis z roku 1855.

Karel August Schaumburg –Lippe a jeho žena princezna Bathildis Amalgunde z Anhaltu byli štědrými dárci českoskalické školy. Princ Vilém byl patronem školy a podporoval ji při různých příležitostech. Například v roce 1851 platil výlohy za třešňové slavnosti, které se konaly ve Svinišťanech a žáci se jí účastnili, nebo v roce 1862 na Ratibořickém zámku slavnostně předal oděv, obuv a různé další školní potřeby pro žáky českoskalické školy.⁶⁰

Na školu v České Skalici měly vliv i události, které se děly v zahraničí. V roce 1859 se monarchie ocitla ve druhé italské válce za nezávislost. V Pamětní knize se objevují zápisy o válce v Itálii a odstoupení části Lombardie. Žáci místo výuky vyráběli obvazy pro armádu (látku na obvazy darovali občané města). Hospodářská situace v českých zemích v této době nebyla příznivá. V roce 1861 řídící učitel českoskalické školy v zápisech informuje o špatném platu a velkých finančních nesnázích.⁶¹

V roce 1865 přešla českoskalická škola pod správu obce a vznikl první školní výbor, jehož členy byli městský starosta, městský radní, radní obce Maloskalické, starosta obce Spity a sedlák v obci Zlič. Od roku 1866 pak školní výbor poprvé financuje vytápění školní třídy a pokoje druhého podučitele.⁶²

V tzv. Barunčině škole se učilo do konce července roku 1864. Poté byla dřevěná škola prodána do soukromého vlastnictví. Koupil ji p. Josef Kolárský za 2000 zl. r. č.⁶³ Téhož roku byla na náměstí nově postavena novogotická budova, která byla slavnostně vysvěcena 28. září 1864.⁶⁴ Budova sdružovala městskou radnici a obecnou školu, oboje mělo svůj zvláštní vchod i své schodiště.⁶⁵ Kronikář města popsal nové stavební dílo slovy: „*Obě tyto budovy, ač uvnitř rozdělené, tvoří jednotný dům, kterýž městu našemu jest pravou ozdobou.*“⁶⁶

Po roce 1864 dvě třetiny dřevěné školní budovy vyhořely. Dochovala se pouze přední část, bývalý učitelský byt (roku 1962 zde instalována školní třída ze 30. a 40. let 19. století, tak jak ji popsala Božena Němcová v povídce Pan učitel).⁶⁷

⁶⁰ MBN, Památní kniha školy Česko-Skalické 1788-1880, zápis z let 1850 – 1860.

⁶¹ Tamtéž, zápisy z let 1840 – 1860.

⁶² Tamtéž, zápis z let 1865-66.

⁶³ MÜHLSTEINOVÁ, Lada – MÜHLSTEIN, Ludvík: Kraj mládí Boženy Němcové. 2. opr. vyd. Česká Skalice: Muzeum Boženy Němcové, 1980, s. 86.

⁶⁴ MBN, Památní kniha školy Česko-Skalické 1788 – 1880, zápis z roku 1864.

⁶⁵ KLOS, Jan: Paměti města Česká Skalice. s. 9.

⁶⁶ BOUZA, Erik a Ludvík MÜHLSTEIN. Česká Skalice: Stručné dějiny města, s. 26.

⁶⁷ MÜHLSTEIN, Ludvík – NOVÁK, Václav: Česká Skalice a okolí. nestr.

6.2 Učitelé

Na přelomu 18. a 19. století byla českoskalická škola jednotřídní. Dohled nad školou vykonával církevní dozor a ve škole docházelo k pravidelným vizitacím děkanem města Náchoda. Správu školy měli na starost učitelé. Konkrétně pak řídící učitel a pomocní učitelé. V tomto období neexistovala žádná školní rada ve městě ani žádná podobná instituce, která správu školy zajišťovala, její financování apod.

Řídící učitel měl na starosti veškeré činnosti spojené s chodem školy. Získávání peněz pro školu, rozdělování platů pro podučitele, zajišťování školních pomůcek a dalších potřebných věcí. Některé výdaje musel řídící učitel hradit sám. Jako příklad poslouží rok 1853, kdy ř. učitel nechal za své útraty zřídit školní zahrádku, spravit a natřít dveře 1. a 2. třídy nebo vymalovat obraz v učebně. Učitel také daroval knihy chudým dětem nebo vyučoval děti zadarmo, pokud to bylo nezbytné. Celé město si uvědomovalo význam školy a tak i měšťané se každoročně podíleli na financování potřebných věcí, v roce 1851 mimo jiné byly uděleny peníze na obuv pro žáky od 33 měšťanů.⁶⁸

Ze zápisů učitele Josefa Koliska v Památní knize Česko-skalické se můžeme dočíst, že před rokem 1850 bydlel učitel společně s podučiteli ve školní budově, kde mohli chovat dobytek a drůbež. Plat mu byl vypočítáván z počtu dětí zapsaných na daný školní rok. Za každé dítě škola obdržela určitý peněžní obnos a z toho bylo ještě 10% strháváno za chudé žáky. Podučitelům se platilo zvlášť, vyučovali ve dvou třídách a museli být nápomocni i při jiných pracích týkajících se školy. Jednou z možností, jak škola mohla získávat další peníze, byly každoroční koledy, které vynášely 100 zl. stř. ročně. V zimním období kvůli nepříznivému počasí školu navštěvovalo málo žáků, vytápěla se tedy jedna třída a byt učitele.⁶⁹

Pro porovnání můžeme využít zápis z období školního roku 1857/1858, kdy učitel již nebydlel v budově školy, ale v domě, kde nemohl mít dobytek ani drůbež. Musel zde platit nájemné z peněz, které dostával od přiškolených obcí. Oba podučitelé již byli ženatí, takže bydleli mimo učitelův byt. Školní plat byl zvýšen na 84 zl. stř. ročně, ale byly také zvýšeny daně. První podučitel měl 189 zl. a druhý podučitel 157 zl. ročně. Koledy se dále provozovaly a vydělávaly škole peníze, podle zápisu 38 zl. stř. ročně.⁷⁰

⁶⁸ MBN, Památní kniha školy Česko-skalické, zápis z roku 1853.

⁶⁹ Tamtéž, zápis z roku 1850.

⁷⁰ Tamtéž, zápis z roku 1857.

V tomto období byla škola převážně dvoutrídni, až od období 50. let 19. století se postupně rozšiřovala na víceútrídni školu. Na českoskalické škole vyučovali v první polovině 19. století pouze muži. První učitelka se v zápisech objevuje až v roce 1871.

Prameny uvádějí, že Česká Skalice se už v tomto období potýkala s velkým množstvím žáků, na které škola nebyla připravena jak zázemím tak ani personálně. To se řešilo navyšováním počtu tříd a následně přesunem školy nové budovy. V deníkových zápisech se také objevují problémy s nedostatkem financí a špatnými podmínkami pro učitele i výuku. Až v roce 1865 přešla českoskalická škola pod správu obce a o školní potřeby se začal systematicky starat nově vzniklý školní výbor.⁷¹

V následujících podkapitolách jsou popsány životy nejvýznamnějších učitelů českoskalické školy v období první poloviny 19. století.

6.2.1 Josef Arnošt Kolisko

Josef Arnošt Kolisko se narodil 18. března 1815 v České Skalici. Ve Dvoře Králové nad Labem absolvoval šestiměsíční učitelský kurz a už v 17 letech se stal bezplatným pomocníkem na Červené Hoře. Současně chodil vyučovat do Žernova, Všelib a Stolína. V roce 1837 byl ustanoven pomocníkem ve Velkém Poříčí (ke stravě dostával jen 35 zl. ročně). Učil také v Pavlišově, v Šonově u Broumova, kde musel učit německy, a poté ve Velkém Dřevíči. Tam se seznámil s farářem Josefem Regnerem, s jehož pomocí se mohl vrátit do České Skalice, kde byl roku 1840 ustanoven prvním podučitelem.⁷² Na této škole působil jako podučitel až do roku 1855, poté se stal řídicím učitelem. V mládí velmi často cestoval, navštívil Moravu, Rakousy a Štýrsko. Při cestách zkoumal různé typy škol a také to, jako jsou zařízeny.⁷³

V roce 1845 založil v České Skalici z příspěvků zdejšího obyvatelstva městskou školní knihovnu, která byla určena nejen mládeži, ale i dospělým. Na konci roku 1845 měla již 474 knih. Jeho slova o tomto počínu: „*Já Josef Arnošt Kolisko, jenž na panství Náchodském již patnácte let co školní pomocník sloužím, s bolestí jsem pozoroval, že mládež v městečku našem ani té nejmenší příležitosti se vzdělávati kromě školy nemá; přemýšlel jsem všelijak pro věc tuto, nedařilo se mi však, kdykoli jsem cos pro vzdělání i vyrazení mládeže, zvláště dospělejší, započítati chtěl. Až konečně i k nám do České Skalice vítr blahoplný od naší Prahy zavál, z cizoty setkanou mázdru, jež šlechetný cíl národnosti mých drahocenných*

⁷¹ MBN, Památní kniha školy Česko-skalické, zápis z roku 1851 – 1858.

⁷² VLČKOVÁ, Věra. Česká Skalice: Osobnosti kultury, umění, vědy. s. 88.

⁷³ BOUZA, Erik a Ludvík MÜHLSTEIN. Česká Skalice: Stručné dějiny města, s. 21.

*spolurodáků zatemňovala, profoukl, provál a na výsluní účinné národnosti přivál. Tu jsem poznal, že příhodný čas o věc, která by mládeži i straším ku vzdělání, poznání sebe a národu, ano i k vyrazení příjemnému sloužila, se ujmouti. Úmysl můj byl, založiti a uspořádati zde pro mládež i lid obecný knihovnu, t. j. „knihovnu školní“.*⁷⁴

V roce 1857 se vzdal řízení českoskalické knihovny a jeho funkci převzal František Červený, který převzal knihovnu čítající na 751 svazků. K vedení knihovny se Josef Kolisko vrátil v roce 1861.⁷⁵

Roku 1872 měla knihovna již 1310 knih a o sedm let později byla rozdělena na dvě části – žakovskou a učitelskou. Při knihovně založil Josef Kolisko Památní knihu školní knihovny. Knihovna pořádala různé besedy a školní akademie, na kterých se scházela vlastenecká společnost z kraje. V největší oblibě však knihovnu a její pořady měli sedláci a řemeslníci i z okolí, kteří si v zimních měsících půjčovali až 350 svazků měsíčně. Božena Němcová si Koliskovy práce vážila, o čemž svědčí její dopis ze 14. ledna 1860 a zásilka knih, které darovala místní knihovně.⁷⁶ Své zkušenosti se založením a vedením knihovny se snažil předávat dál, např. spisem *Vzor založení knihovny* z roku 1854.⁷⁷

V roce 1848 se Josef Kolisko účastnil Slovanského sjezdu v Praze, kde se řešila otázka postavení Slovanů v rámci Rakousko-Uherska. Dopisoval si s Karlem Havlíčkem Borovským, který ho 26. června 1847 navštívil v České Skalici, dále např. s J. K. Tylem, Frantou Šumavským aj. Napsal několik životopisů, které byly uveřejněny ve „Školníku královehradeckém“, například životopis Josefa Regnera – děkana náchodského (1855), Františka Černého (1855), učitele V. Petra (1855) aj. Přispíval také např. do Národních novin, Pražských novin nebo časopisu *Škola a život*.⁷⁸

Svou činnost na českoskalické škole ukončil v roce 1879. Při jeho odchodu mu obecní zastupitelstvo v čele se starostou MUDr. Kordinou věnovalo stříbrný pohár s erbem města a náním „Svědomitému učitelí vděčná obec“. Učitelé mu darovali tablo s podobiznami všech kolegů, kteří s ním pracovali. Josef Kolisko zemřel 29. prosince 1881. Dne 12. června 1932 byla J. A. Koliskovi na obecné škole odhalena pamětní deska.⁷⁹

⁷⁴ Česká škola na Náchodsku. 1848 – 1908 v paměť jubilejního roku 1908 sestavilo učitelstvo. Náchod: Okresní školní rada, 1908, s. 39.

⁷⁵ VLČKOVÁ, Věra. Česká Skalice: Osobnosti kultury, umění, vědy. s. 89.

⁷⁶ VLČKOVÁ, Věra. Z českoskalických pamětí. s. 88 – 91.

⁷⁷ VLČKOVÁ, Věra. Česká Skalice: Osobnosti kultury, umění, vědy. s. 90.

⁷⁸ Česká škola na Náchodsku. s. 40.

⁷⁹ VLČKOVÁ, Věra. Česká Skalice: Osobnosti kultury, umění, vědy. s. 91.

6.2.2 Augustin Purm

Narodil se 28. srpna 1800 v Malé Bukovině u Chvalkovic. V České Skalici působil jako učitelský pomocník a v „menší“ třídě učil mimo jiné Barunku Panklovou. Koncem října roku 1826 byl přeložen na lokální školu ve Studnici⁸⁰ a od roku 1830 vyučoval ve Chvalkovicích. Do této školy k němu chodila Barunka Panklová na soukromé hodiny němčiny a klavíru od roku 1830 – 1833. Od roku 1838 učil Augustin Purm v Červeném Kostelci. Zemřel 5. června 1875.⁸¹

6.2.3 Viktorin Kejzlar

Viktorin Kejzlar (v pamětní knize psán Geisler) se narodil roku 1769 v Úpici. Působil čtyři měsíce jako pomocný učitel v Bělohradě, poté 14 let a 8 měsíců jako učitel na farní škole v Lanžově a 24 roků a 2 měsíce jako učitel v Úpici. Roku 1826 byl ustanoven vrchnostenským patronátním úřadem v Náchodě za učitele v České Skalici.⁸² Byl velice vzdělaný, uměl latinsky, dával důraz na hudební výchovu a sám hrál na několik hudebních nástrojů, v oblibě měl zejména varhany. Za manželku měl Johanu, sestřenicí Bedřicha Smetany, která byla o třicet let mladší. V roce 1825 byl Viktorin Kejzlar jmenován vzorným učitelem náchodského okresu. Roku 1829 zapsal Barunku Panklovou do Zlaté knihy jako vzornou žačku. Jeho osobnost se pravděpodobně stala předlohou pana učitele v povídce Boženy Němcové Pan učitel.⁸³ Zemřel 4. srpna 1837 ve věku 68.⁸⁴

6.2.4 Jan Smetana

Jan Smetana (bratranec Bedřicha Smetany) se narodil 22. května 1807 ve Svinišťanech. Byl učitelským pomocníkem v Německé Brusnici a v roce 1826 přešel do České Skalice, také jako učitelský pomocník. Působil zde 14 let a učil zde například i Barunku Panklovou. Poté odešel do Vestce a v roce 1841 učil na filiální škole v Libňatově. Roku 1860 se stal učitelem a později řídícím učitelem v Úpici. Zemřel 4. srpna 1837 v České Skalici.⁸⁵

⁸⁰ ŠŮLA, Jaroslav. Sen o ratibořickém dětství. s. 71.

⁸¹ MÜHLSTEINOVÁ, Lada – MÜHLSTEIN, Ludvík: Kraj mládí Boženy Němcové. s. 72..

⁸² PLESKAČ, Karel J. Ratibořická idyla: k stému výročí narození Boženy Němcové. s. 31-32.

⁸³ MÜHLSTEINOVÁ, Lada – MÜHLSTEIN, Ludvík: Kraj mládí Boženy Němcové. s. 73.

⁸⁴ PLESKAČ, Karel J. Ratibořická idyla: k stému výročí narození Boženy Němcové. s. 32.

⁸⁵ MÜHLSTEINOVÁ, Lada – MÜHLSTEIN, Ludvík: Kraj mládí Boženy Němcové. s. 74.

6.3 Žáci

Záznamy o žácích se nacházejí v různých typech pamětních knih. Nejčastěji v knihách zaznamenávajících pilnost či nedbalost žáků. Zápisy jsou velmi podrobné. U jmen snaživých dětí, které navštěvovaly nedělní školu, se také prováděl záznam o jejich věku, adrese, schopnostech, mravech a pilnosti v návštěvě školy. Počty dětí, které byly zapisovány do výkazu pilnosti, vzrůstaly, což může naznačovat kvalitu výuky v českoskalické škole. Ve školním roce 1844/1845 bylo do výkazu zaznamenáno 83 chlapců a 84 dívek. V roce 1866 stoupla tato čísla na zhruba 120 chlapců a 92 děvčat.⁸⁶

Z období první poloviny 19. století se dochovalo poměrně hodně záznamů o žácích českoskalické školy. Na konci 18. století se záznamy vedly v německém jazyce a jsou hůře čitelné, ale zhruba od 30. let 19. století jsou již psány v jazyce českém.

Škola v České Skalici se řadila ke školám triviálním. Vyučovalo se zde náboženství, slabikování, čtení, počty, psaní, krásnopis, zeměpis. Školní dny byly od pondělí do soboty. Učení v obou třídách bylo podobné, například ráno byla vždy hodina náboženství. U ostatních předmětů, ale pak rozvrh trochu lišil. Probíhalo dopolední vyučování zhruba od osmi do jedenácti hodin a odpolední výuka začínala v jednu hodinu a končila ve tři nebo o půl čtvrté. Neděle byla vyhrazena pro opakovací hodiny.⁸⁷ Škola probíhala od září do července. V období měsíce června mají třídy v některých dnech pouze dopolední a jindy pouze odpolední vyučování.

Součástí školních dnů byly návštěvy kostela, různé slavnosti či výlety. Výlety se konaly většinou po okolí České Skalice, často do Ratibořic, za účelem poznávání místní fauny a flory. Učitelé brali žáky také na různé slavnosti např. třešňové. Pokud se děla nějaká významná událost, byla výuka přerušena. Záznamy informují například o úkazu zatmění Slunce, kdy se místo vyučování žákům vysvětloval původ úkazu, který mohli sledovat.

Na školní docházku mělo výrazný vliv roční období. Velmi podstatné faktory byly například potřeba práce na polích, nebo zda rodiče získali práci mimo domov. Při stavbě železnice v České Skalici se většina rodičů podílela na této stavbě a děti tak musely zastávat práci v domácnosti.⁸⁸ Běžné bylo, že děvčata pomáhala s hlídáním mladších sourozenců a chlapci pomáhali s prací, tudíž rodiče často nebyli příznivci pravidelné školní docházky.

Školu v České Skalici navštěvovaly nejen místní děti, ale také děti z okolních vesnic. Mezi ně patřila Malá Skalice, Zájezd, Zlič, Kleny, Spita a Ratibořice (ke škole v České

⁸⁶ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Výkaz pilnosti žáků (od roku 1852), nestr.

⁸⁷ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Deník 1844 – 1866, zápis z roku 1844.

⁸⁸ MBN, Památní kniha školy Česko-Skalické 1788 – 1880, zápis z roku 1853-1862.

Skalici byly přiškoleny ve 20. letech 19. století⁸⁹). Stávalo se, že přiškolené obce odmítaly posílat děti do českoskalické školy. V roce 1852 měla obec Klenná vlastního soukromého učitele, a přestože to odporovalo c. k. zákonu, neposílala děti do České Skalice.⁹⁰

V této době školní docházka nebyla mezi rodiči moc oblíbená, přesto se českoskalická škola potýkala s velkým množstvím žáků, pro které musel být upravován počet tříd. Za první polovinu 19. století se škola rozšířila o dvě třídy a několik nových učitelů.

V následujících podkapitolách jsou popsány životy nejvýznamnějších absolventů českoskalické školy v období první poloviny 19. století.

6.3.1 Vojtěch Ruffer

Vojtěch Ruffer se narodil 14. prosince 1790 v České Skalici. V 17 letech se dostal do Prahy, kde studoval na Staroměstském gymnáziu, poté na kněžském semináři. Přízeň si získal u vyšehradského sídelního kanovníka, profesora církevních dějin na pražské univerzitě dr. Josefa Dittricha. Po vysvěcení na kněze v roce 1817 zůstal Vojtěch Ruffer při vyšehradském kapitulním chrámu a věnoval se výuce náboženství ve školách zdejší farnosti. Byla mu také svěřena péče o kapitulní archiv.

Ve věku 53 let byl zvolen řádným členem vyšehradské kapituly – sídelním kanovníkem a k tomu farářem. V roce 1850 se stal druhým prelátem kapituly. V období 50. let 19. století byl velmi činný jako spisovatel. Vedle vyloženě populárních publikací určených široké obci katolických věřících, uveřejňuje řadu studií z oblasti českých církevních dějin, většinou otištěných v Časopise Českého muzea nebo v Časopise katolického duchovenstva. Dne 3. prosince 1858 jmenoval císař Vojtěcha Ruffera vyšehradským proboštem.

V roce 1861 vydává své nejvýznamnější dílo, totiž „*Historii Vyšehradskou neb vypravování o hradu, o kapitole a městě Hory Vyšehradu u Prahy v Král. Českém*“, jak zní celý, nezkrácený název. Toto dílo je stále nezastupitelným pramenem pro každého, kdo se zabývá studiem této lokality a českých církevních dějin vůbec.

Jako probošt neustával v péči o Vyšehrad a o kapitolu. Zasloužil se o postavení nové vyšehradské školy, nechal vybudovat kanovnícké byty pro další členy kapituly, o které byla rozšířena. V roce 1865 zakoupil na Vyšehradě ve Vratislavově ulici z vlastních prostředků dům, kde založil chudobinec pro 60 vyšehradských občanů. Tento dům existuje do dnešních

⁸⁹ ŠŮLA, Jaroslav. Sen o ratibořickém dětství. s. 69.

⁹⁰ SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Výkaz pilnosti žáků (od roku 1852) nestr.

dnů. Patřil mezi národně orientované kněze, jeho přítel byl například František Palacký. I přes vysoké postavení zůstal skromným a pracovitým člověkem.

Vojtěch Ruffer zemřel 15. června 1870 na Vyšehradě. Zanechal po sobě dílo, které jej přežilo a které bylo inspirací pro jeho následovníky.⁹¹

6.3.2 Božena Němcová (Barunka Panklová)

Dne 4. února 1820 se narodila Barunka Panklová ve Vídni v domě č. p. 206. Kateřina Zaháňská zaměstnala Terezii Panklovou, matku Barunky, na zámku v Ratibořicích a přidělila Panklovým chalupu u tehdejšího zámeckého skleníku. Později bydleli v přízemním bytě pod ratejnou.⁹²

O tom, jak Barunka Panklová žila v Ratibořicích a o jejím dětství, není mnoho zpráv. Všichni, kteří psali biografie Boženy Němcové, se shodují, že Barunka začala chodit do školy v České Skalici již jako čtyřletá, od roku 1824 až do roku 1830. Během prvního roku školní docházky zameškala 68 vyučovacích dnů.⁹³

Na začátku 19. století platil zákon o 6leté povinné školní docházce pro děti od 6 do 12 let. Není tedy známo, proč Terezie Panklová posílala svou dceru Barunku předčasně do školy. Z Ratibořic docházel do českoskalické školy poměrně malý počet dětí, cesta trvala přibližně hodinu a někteří rodiče nechtěli posílat své děti ani ve věku 6 nebo 7 let.⁹⁴

Ze školních knih je možné vyčíst, že Barunku učil od roku 1824 do roku 1826 učitelský pomocník Augustin Purm, dva další roky Jan Smetana a ve větší třídě učitel Viktorín Kejzlar. V letech 1830 až 1833 docházela Barunka do školy v České Skalici na nedělní opakovací hodiny, v nichž se procvičovalo čtení, krasopis, počty a náboženství.

„Již v září roku 1824 zapsána byla Barunka do školy česko-skalické (v Kostelní ulici, nyní č. 9.), tam také, dokud cesta byla schůdná, s ostatními dětmi ratibořickými docházela. V zimě, dokud byla malá, vůbec nechodila do školy, později za počasí nepříznivého. Za to pan učitel docházel do Ratibořic.

V České Skalici byly tehdy dvě třídy, „menší“ a „větší“. Ve větší učil „vzorný“ učitel Viktorín Kejzlar (Geisler). Do menší třídy zapsána byla Barunka roku 1824 až 1826, do větší až do července roku 1830. Od roku 1826 tedy do 1830 Barunka měla učitelem stálým Viktorína

⁹¹ VLČKOVÁ, Věra. Česká Skalice: Osobnosti kultury, umění, vědy. s. 140 – 142.

⁹² MÜHLSTEINOVÁ, Lada – MÜHLSTEIN, Ludvík: Kraj mládí Boženy Němcové. s. 7.

⁹³ SOBKOVÁ, Helena. Tajemství Barunky Panklové: Nové úvahy o narození a původu Boženy Němcové. 2. vyd. Praha: Horizont, 1992, s. 23.

⁹⁴ Tamtéž, s. 23.

Keyzlara, muže laskavého, nad obyčej vzdělaného, který tam blahodárně působil až do roku 1837.

Dle školních zápisů česko-skalických chodila Barunka do roku 1826 do menší třídy k učiteli mladšímu, Augustinu Šmídovi. Učilo se jazykem arcit' českým.

Ve větší třídě převládala již němčina. Zápisy školní psány byly jazykem německým, „kniha chvály“ čili t. zv. „zlatá“ byla česká. Do této „knihy chvály pilných žáků ve větší třídě“ zapsáno také a do dnešní doby zachováno jest ze dne 2. července 1829 jméno Barunky Panklovy. V téže knize roku 1830 čteme i jméno bývalé přítelkyně Barunčiny, Steidlerovy Heleny.

Barunka zde na škole prospívala velmi dobře. Viktorin Keyzlar dal jí dobrý základ.⁹⁵

Roku 1830 odvezl Barunku její otec do Chvalkovic, do rodiny správce Augustina Purma, aby se naučila v této panské německé rodině hrát na klavír, šít, vařit a lépe ovládat německý jazyk. Domů do Ratibořic docházela jen v neděli a pomalu začala vnímat německý jazyk za vznešenější než český. O tři roky později se Barunka vrátila trvale do Ratibořic. Rodiče jí za krátkou dobu našli vhodného manžela a tím byl Josef Němec, respicient finanční stráže v Červeném Kostelci. Dne 12. září 1837 proběhla svatba a dva dny na to se konal ve Steidlerově hostinci první Jiřinkový ples.⁹⁶ Svůj rodný kraj proslavila Božena Němcová zejména svým románem Babička, který je zasazen do prostředí Ratibořic.

6.3.3 Josef Baudyš

Narodil se roku 1825 v České Skalici č. p. 21. Absolvoval gymnázium na Starém Městě v Praze a poté studoval na filozofické fakultě pražské univerzity. Státní zkoušky skládal z matematiky a fyziky v roce 1853. Tyto obory poté vyučoval jako profesor na vyšším gymnáziu v Gorici (dnes Gorizia v Itálii) ve slovinském jazyce. Následně získal místo středoškolského učitele na osmitřídním gymnáziu v Jičíně.⁹⁷ V roce 1869 byl jmenován okresním školským inspektorem pro české školy v okrese smíchovském a o šest let později okresním inspektorem pro české školy obecné a měšťanské školy v Praze. V letech 1883 – 1890 byl ředitelem akademického gymnázia v Praze.

Josef Baudyš byl jedním z těch, kteří podporovali vzdělávání dívek, a tak se stal předsedou Spolku pro ženské studium Minerva, které založila Eliška Krásnohorská. Roku

⁹⁵ VÁVRA, Vincenc V: Božena Němcová: Pokus životopisný a literární. Praha: Ústřední spolek českých profesorů, 1900. s. 20.

⁹⁶ MÜHLSTEINOVÁ, Lada – MÜHLSTEIN, Ludvík: Kraj mládí Boženy Němcové. s. 8.

⁹⁷ POSEJPAL, Václav. Dějepis Jednoty českých matematiků: k padesátému výročí jejího založ. Praha: Jednota čes. matematiků, 1912, 131, s. 1.

1890 byl vyznamenán rytířským řádem Františka Josefa I. v zrcadlové kapli Klementina. Josef Baudyš je také autorem několika významných prací v oblasti fyziky, např. *O pokusech barona Reichenbacha* nebo *O elektřině a Morfeově elektromagnetickém telegrafu*. Zemřel v Praze 7. listopadu 1898.⁹⁸

6.3.4 Jan Klos

Narodil se 13. srpna 1841 v České Skalici. V roce 1850 navštěvoval ve věku 10 let druhou třídu v českoskalické škole. Bydlel v domě č. p. 168 v České Skalici.⁹⁹ O dva roky později se v záznamech mění jeho bydliště na dům č. p. 7 v České Skalici, který koupil jeho otec a zřídil zde kupectví. Nejčastěji je ve školních knihách zapisován jako Jan Glos.¹⁰⁰

Absolvoval tři roky na nižší reálce v Náchodě a poté studoval na učitelském ústavu v Hradci Králové v letech 1859 – 1861, kde získal vysvědčení pro české obecné školy. První podučitelské místo získal na jednotřídní škole ve Žďáru nad Metují v letech 1861 – 1863. Poté pracoval v Machově u Police nad Metují či na Náchodsku v Třebešově. V roce 1868 složil zkoušky pro školy hlavní a byl ustanoven podučitelem v Novém Městě nad Metují, kde trvale působil do roku 1905.¹⁰¹

V roce 1916 jako jeden z prvních zpracoval dějiny rodného města České Skalice. V Pamětech města Česká Skalice zaznamenal, jak vypadala škola v době, kdy byl žákem. Roku 1847 ho do školy v České Skalici zapsal J. A. Kolisko.

Zemřel v Novém Městě nad Metují dne 24. července 1929 ve věku 88 let.¹⁰²

6.3.5 Matěj Valtera

Narodil se 29. října 1844 v obci Kleny nedaleko Náchoda. Do školy chodil v České Skalici, cesta trvala pěšky něco přes hodinu. Jak je známo z Valterových vzpomínek, v zimě se po příchodu do školy děti sušily u topení a jejich pravidelnou stravou byl krajíc chleba s důlkem uprostřed, ve kterém bylo máslo nebo tvaroh. Ze školních let mu zůstala láska k národu, úcta k dějinám, písním, ale také k pilné práci.

V roce 1858 přešel na řádové gymnázium do Broumova, kde měl získat základy vzdělání pro dráhu duchovního. Problém mu činila znalost němčiny, kterou neovládal. V Broumově strávil čtyři roky a teprve ve svých osmnácti letech se svěřil svému otci, že ho

⁹⁸ VLČKOVÁ, Věra. Česká Skalice: Osobnosti kultury, umění, vědy. s. 17 – 19.

⁹⁹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Výkaz pilnosti žáků (od roku 1852) nestr.

¹⁰⁰ Tamtéž, nestr.

¹⁰¹ KLOS, Jan: Paměti města Česká Skalice. Česká Skalice: Městská spořitelna, 1935. nestr.

¹⁰² VLČKOVÁ, Věra. Česká Skalice: Osobnosti kultury, umění, vědy. s. 81.

láká víc obchod než dráha duchovního. Otec svolil a další dva roky podporoval syna ve výuce na světském gymnáziu v Hradci Králové.

Další kroky mířily do Prahy, kde se na škole Antonína Skřivana učil účetnictví a směnečnému právu. První zaměstnání našel krátce po vyučení v cukrovaru v Chlumci nad Cidlinou, kde pracoval od 7. března 1868 do 28. dubna 1870. Cukrovarnictví jej doslova pohltilo. Ve svých osmadvaceti letech, v roce 1872, přijal místo pokladníka cukrovaru v Bohušovicích nad Ohří nedaleko Terezína.

V roce 1877 koupil lounský cukrovar a vlastnil ho do 30. června 1908, kdy cukrovar prodal i se všemi dalšími pozemky Živnostenské bance za 2.500.000 korun. Tím pro Matěje Valtera skončilo jeho více než tři desetiletí trvající spojení s městem Louny.

Již od počátku svého podnikání podporoval nemajetné. Důkazem byl v roce 1877 dar 200 zlatých pro chudé a v roce 1883 poskytl dělníkům levné bydlení ve svém dvoře. Matěj Valtera byl také mecenášem umění. Podporoval nebo hostil Antonína Chitussiho, Františka Ženíška, Beneše Knüpfera nebo Antonína Sochora. Mnozí z nich jezdili za Valterou do Loun a stali se z nich rodinní přátelé. Kostelu sv. Mikuláše v Lounech daroval jedno vitrážové okno a jeho dcera věnovala peníze na odlití největšího zvonu, který dostal jméno Matěj. Pomohl rozvoji nově vzniklého gymnázia a škole daroval velký dalekohled, který slouží svému účelu dodnes. V roce 1908 založil Valterovu nadaci, které věnoval 20.000 zlatých. Nadace sloužila chudým studentům k vyplácení obědů až do roku 1948. Krátce před odchodem z Loun, 14. listopadu 1908, se Matěji Valterovi dostalo zaslouženého ocenění. Stal se čestným občanem města Loun.

Matěj Valtera zemřel v Praze 23. září 1936 ve věku nedožitých dvaadvadesáti let.¹⁰³

6.3.6 Václav Řezníček

Václav Řezníček se narodil dne 9. září 1861 v Malé Skalici u České Skalice, v domě č. p. 7. Byl nejmladší ze čtyř dětí. Řezníček navštěvoval Základní školu v České Skalici. V roce 1873 začal studovat na pražském Akademickém gymnáziu. V Praze zůstal jeden rok, dalších sedm tříd gymnázia absolvoval v Hradci Králové. Po absolvování gymnázia se Řezníček vrátil zpět do Prahy.

Václav Řezníček začal docházet na pravidelné schůze literárního odboru a v této době se již přátelil s Josefem Barákem (český novinář a spisovatel), se kterým se seznámil v redakci Národních listů, kde Řezníčkovi vycházely první drobné prózy. Josef Barák byl pro

¹⁰³ STŘÍTESKÝ, Hynek (ed.), Prameny a studie 47: Cukrovarnictví, cukrovary a cukrovarníci. Fenomén českého hospodářství v 19. a 20. století. [online]. s. 124 – 137.

začínajícího spisovatele velkým vzorem. Po smrti Josefa Baráka uspořádal Václav Řezníček jeho přednášky a publikoval je, navíc mu věnoval své dílo *Léta spásy* (1882).

V roce 1883 byl jmenován jednatelem Spolku akademiků východních Čech Krakonoš, o rok později povýšil na jeho starostu. Byl členem spisovatelského spolku Máj a v roce 1885 se stal starostou studentského sdružení Akademického čtenářského spolku. V roce 1886 se přestěhoval do Kolína a redigoval zde Kolínské listy.

Po návratu do Prahy začal studovat historii na filozofické fakultě. Doktorát z historie získal roku 1889. Byl řádným členem redakce Národních listů, kde mu nejprve vycházely drobnější práce, jejichž obsah tvořily vzpomínky a zážitky z rodného kraje. Dále publikoval ve Vesně, Světozoru, Polabanu, Ratiboru, Zábavných listech a Ženských listech. Na počátku 20. století vydával katolický časopis Týden.

Do období osmdesátých let patří také založení knižnice Modrá knihovna, ve které Řezníček vydával mimo svých prací i texty jiných autorů, např. díla Aloise Mrštíka.¹⁰⁴

Roku 1907 nastoupil jako knihovník do Národního muzea. Byl pověřen organizací české literatury a časem povýšil až na ředitele knihovny.¹⁰⁵

Byl velmi tvořivým autorem, napsal téměř 90 povídek, románů, črt a studií. Své práce podepisoval jako „Nejmenovaný“ nebo „Emil Exner“. Náměty ke svým povídkám čerpal z historie Podkrkonoší, Náchodska, Litomyšlska a Prahy. V oblibě měl období pobělohorské, selských bouří, národního obrození, a další. V románu *Poslední selské pozdvížení* z roku 1897 vylíčil průběh válečných událostí z období roku 1866 v rodné Malé Skalici a okolních obcích.

Žil v Praze, ale rád se vracel do svého rodného kraje. Místní čtenářské besedě daroval několik knih. Účastnil se také slavnostního večera 2. dubna 1911, kde vystoupil s přednáškou K historii vzniku pomníku Boženy Němcové v České Skalici.

Zemřel v Praze 26. ledna 1924. Pochován je na hřbitově pod arkádami kostelíka sv. Václava v Praze.¹⁰⁶

¹⁰⁴ ZIMMEROVÁ, Jana. Václav Řezníček (1861 – 1924), život a dílo. Liberec 2012. Bakalářská práce. s. 11-20.

¹⁰⁵ ZIMMEROVÁ, Jana. Václav Řezníček (1861 – 1924), život a dílo. s. 17.

¹⁰⁶ VLČKOVÁ, Věra. Česká Skalice: Osobnosti kultury, umění, vědy. s. 146 – 147.

7 Školství po roce 1869

Od roku 1867 spadaly zemské školní rady, okresní školní rady a místní školní rady pod Ministerstvo kultu a vyučování. Okresní školní rady a místní školní rady byly nejvíce spjaty s obecným školstvím. Staraly se o údržbu škol, školní pomůcky, řešily otázky týkající se obsazování učitelských míst apod.¹⁰⁷

Dne 14. května 1869 přijala říšská rada tzv. říšský školský zákon, vypracovaný ministrem Leopoldem Hasnerem. Dochází k výrazné změně organizační struktury školství v českých zemích. Tento zákon zaváděl osmiletou školní povinnost pro děti od 6 do 14 let. Zavedl nové předměty,¹⁰⁸ např. přírodopis, zeměpis a dějepis, měřičství, tělocvik pro chlapce, ruční práce a domácí hospodářství pro dívky.¹⁰⁹ Zákon také prohlašoval všechny hlavní jazyky za rovnoprávné (češtinu a němčinu v českých zemích). Stanovil nové ekonomické a sociální zabezpečení učitelů např. vyplácení služebného a přiznání penze.¹¹⁰ Minimální plat byl ustanoven v takové výši, aby mohl učitel uživit svou rodinu. V roce 1870 se platy učitelů na obecných školách pohybovaly v rozpětí zhruba 300 - 600 zl. ročně.¹¹¹

Byl zaveden jednotný státní dozor nad školstvím, který měly vykonávat obnovené školní rady zemské, okresní a místní. Tím byl zrušen konfesijní ráz školy a nadvláda církve. Čeští politikové vystupovali proti volbám do nově zřizovaných školních rad, odsuzovali požadavek přísahy na dodržování školních zákonů požadovaný po členech školních rad, protože považovali školství za záležitost zemské školní rady.¹¹² V letech 1870 – 1871 mnohé české obce v Čechách i na Moravě odmítly provést volby do místních a okresních školních rad.¹¹³

Zákon také zřídil obecné osmileté školy (takto se nazývaly všechny školy triviální a školy farní, které byly původně šestileté) a osmileté školy měšťanské. Bylo možné, že měšťanské školy byly pouze tříleté, pokud navazovaly na nižší pětiletý stupeň školy obecné. Tento typ škol poskytoval vyšší vzdělání s ohledem na potřeby průmyslu a zemědělství. Školy měly být zřizovány tam, kde bylo v okruhu 4 kilometrů více než 200 školou povinných dětí. Byl stanoven maximální počet žáků na jednoho učitele – 80.¹¹⁴

¹⁰⁷ MACKOVÁ, Eva. Dějiny školy v Českém Meziříčí. s. 10.

¹⁰⁸ KASPER, Tomáš – KASPEROVÁ, Dana. Dějiny pedagogiky. s. 97.

¹⁰⁹ MACKOVÁ, Eva. Dějiny školy v Českém Meziříčí. s. 10.

¹¹⁰ KASPER, Tomáš – KASPEROVÁ, Dana. Dějiny pedagogiky. s. 97.

¹¹¹ MACKOVÁ, Eva. Dějiny školy v Českém Meziříčí. s. 10.

¹¹² KÁDNER, Otakar. Vývoj a dnešní soustava školství. Díl 1. s. 115.

¹¹³ RIEDL, Miroslav. Dějiny pedagogiky. s. 81.

¹¹⁴ MACKOVÁ, Eva. Dějiny školy v Českém Meziříčí. s. 10.

Byly založeny čtyřleté učitelské ústavy s maturitou, které byly počítány mezi školy střední, místo dosavadních dvouletých. Po složení zkoušek nastoupil tzv. produčitel dvouletou praxi. Po uplynutí dvou let a složení zkoušky učitelské způsobilosti se mohl stát učitelem na obecné škole. Pro vyučování na měšťanské škole musel učitel složit speciální zkoušku ve vybraných odborných předmětech. I svobodné ženy se mohly stát učitelkami. Pokud by se však provdaly, musely opustit učitelskou službu (tzv. učitelský celibát byl zrušen až roku 1919).¹¹⁵

„Hasnerův“ zákon byl upraven tzv. školskou novelou z roku 1883, která umožnila uvolnění školní docházky. Novela připouštěla zákonné úlevy po dvanáctém roce věku a podle okolností bylo připuštěno i polodenní vyučování. Na jednoho učitele mohlo připadnout až 160 žáků. Učivo bylo opětovně redukováno, tělocvik pro dívky byl označen za nepovinný, domácí hospodářství bylo z výuky vyjmuto.

Učitelským ústavům byla dána nová osnova roku 1886. Učivo bylo výrazně omezeno a byla přidána výuka hry na varhany a náboženství na úkor přírodních věd. Požadavky na učitelské vzdělání byly podstatně sníženy.¹¹⁶

V roce 1892 již byly učitelské platy navýšeny na 500 až 800 zl. ročně. Od roku 1894 byly navyšovány po pěti letech ještě o 50 až 100 zl. Další úpravy proběhly roku 1903. Základní roční plat na obecných školách byl stanoven na 1200 – 1600 K a pětiletými přídavky ve výši 200 K. Definitivně ustanovený učitel měl nárok na penzi. Postavení učitelů bylo zlepšené tím, že jim platily obce, které školu zřizovaly, a učitelé tak nemuseli jako dříve vybírat sobotáles, tj. jakési školné.¹¹⁷

¹¹⁵ KASPER, Tomáš – KASPEROVÁ, Dana. Dějiny pedagogiky. s. 97.

¹¹⁶ KÁDNER, Otakar. Vývoj a dnešní soustava školství. Díl 1. s. 123 – 125.

¹¹⁷ MACKOVÁ, Eva. Dějiny školy v Českém Meziříčí. s. 11.

8 Českokalická škola od 60. let 19. století do roku 1900

8.1 Škola

V roce 1864 se škola přesunula do nové budovy na náměstí. Tato budova byla již dostatečně velká na to, aby poskytovala prostor jak pro učebny, byty učitelů tak i pro knihovnu.

V přízemí se nacházela první třída, tedy třída pro nejmenší žáky. Třída obsahovala 10 lavic, jednu tabuli, stolek se židli, kachlová kamna, hlasovací tabulku a čtyři dvojitá okna. Kromě třídy se v přízemí nacházela také kuchyň, skladiště a dva pokoje s kachlovými kamny. V prvním patře se pak nacházela druhá třída. Její vybavení činilo 10 lavic, stolek se dvěma židlemi, 18 vzorních obrázků, školní pravidla, počítadlo, dvě tabule, kachlová kamna a čtyři dvojitá okna.

V prvním patře se také nacházela síň pro knihovnu. V knihovně byly umístěny mimo jiné dvě lavice, psací stolek a židli a nový školní prapor. Na tomto patře byly ještě dva další pokoje.

Ve druhém poschodí se nacházely dvě třídy a místnost pod věží, kde bylo uschováno 43 obrazů pro výuku přírodopisu a průmyslu. Ve třídě západní se nacházelo 11 lavic, dvě tabule, dva stolky a dvě židle, mapa Říše, mapa Evropy, obraz Veličenstva, krucifix, čtvery dvojitá okna a kachlová kamna. Třída západní byla vybavena podobně. Bylo zde 12 lavic, dvě tabule, dvě židle a stolek, 9 úředních školních knih, globus, kachlová kamna a troje dvojitá okna. Budova měla také půdu a sklepní prostory. Na dvoře u školní budovy mohl mít učitel chlév a kůlnu na dříví.¹¹⁸

Do historie českokalické školy se neopominutelně zapsaly válečné události roku 1866. Město, okolí i škola byly obsazeny rakouským vojskem. Školy byla změněna na nemocnici, ve školních místnostech se dokonce i operovalo. Všechny chodby i místnosti byly plné raněných vojáků. Přestalo se vyučovat. Dne 27. června, po bitvě u České Skalice, byli ranění dopravováni do školní budovy, kde pak byli rozmisťováni do jednotlivých tříd. Řídící učitel musel svůj byt přenechat raněným a umírajícím. Před školou byla rozestlána sláma a i na ni se pokládala těla raněných vojáků, kteří se už nevešli do budovy. „27. 6. byl krutý, noc však téhož večera na 28. krutější, neboť po nedocíleném vítězství sténalo množství vojinů pod amputacemi vojenských lékařů a své bolesti v jizbách školních, mnozí umírali“, ze zápisů J. A. Koliska v Pamětní knize.¹¹⁹

¹¹⁸ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné školy 1881 – 1892, zápis z roku 1865.

¹¹⁹ MBN, Pamětní kniha školy Česko-Skalické 1788 - 1880, zápis z roku 1866.

Po vítězství pruské armády v bitvě u Skalice 28. června bylo vše vyrabováno a škola se změnila v pruskou vojenskou nemocnici. Rabování bylo ukončeno výbuchem granátu, který byl vhozen do učitelova bytu. Škola začala hořet a nezachovala se ani jedna skleněná okenní tabule. Prusové zničili školní zařízení, pomůcky, hudební nástroje. Potrhali knihy, mapy a zdemolovali i školní lavice.¹²⁰

V letech 1865 – 1869 se o chod a potřeby školy staral školní výbor. Poté byly pravomoci přeneseny říšským školním zákonem na místní školní radu. Obec Česká Skalice i přiškolené obce se zdráhaly volit do místní školní rady z politických důvodů. Veškeré náležitosti ohledně školy tedy přešly na okresní školní radu v Novém Městě nad Metují.¹²¹ Dne 29. listopadu 1869 bylo oznámeno c. k. hejtmánstvím Novoměstským, že byla zřízena školní rada, a vše, co se týká škol v daném okrese, přešlo na tuto c. k. školní radu od 1. prosince téhož roku. Nařízením školní rady a dle zákona měla mládež navštěvovat školu od 6 do 13 let. Mládež však tato nařízení nedodržovala a opakovacích hodin, které byly určené pro děti od 14 do 15 let, si téměř nevšímal.¹²²

V roce 1871 se českoskalická škola rozšířila, vznikla tedy již čtvrtá třída a o rok později třída pátá.¹²³ Dostavila se nová učitelská posila. Jednalo se o první učitelku na škole v České Skalici, slečnu Františku Markovskou, učitelku pro 1. třídu. Kromě vyučování v 1. třídě také každý den od 10. do 12. hodiny vyučovala větší školačky. V této době je v každé ze 4 tříd denně téměř 100 a někdy i více žáků.¹²⁴

V roce 1872 za souhlasu občanů České Skalice a přiškolených obcí byla provedena první volba do místní školní rady. Členy školní rady představovali zastupitelé všech přiškolených obcí, tedy České Skalice, Malé Skalice, Zájezda, Zliče, Klené a Spity. Předsedou byl zdejší purkmistr August Kordina. Místopředsedové byli radní České Skalice Josef Bartoniček, radní České Skalice Constantin Martinek, starosta ve Zliči František Řezníček a zvěrolékař z Malé Skalice Václav Steidler. Virilní hlasy měli farář z České Skalice Josef Samohrd a řídící učitel Josef Kolisko.¹²⁵

Od tohoto roku také začíná být dost nedbalá docházka žáků do českoskalické školy. Navzdory hrozbám trestů i ze strany úřední byla návštěva školy slabší než jiné roky. Tento

¹²⁰ MBN, Památní kniha školy Česko-Skalické 1788 – 1880, zápis z roku 1866.

¹²¹ SOKA Náchod, 1075 Fond Místní školní rada Česká Skalice, Protokol pro jednání výboru školního v České Skalici 1865 – 1912, nestr.

¹²² MBN, Památní kniha školy Česko-Skalické 1788 – 1880, zápis z roku 1869.

¹²³ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Školní kronika 1942 – 1946, s. 9.

¹²⁴ MBN, Památní kniha školy Česko-Skalické 1788 – 1880, zápis z roku 1871 – 1872.

¹²⁵ SOKA Náchod, 1075 Fond Místní školní rada Česká Skalice, Protokol pro jednání výboru školního v České Skalici 1865 – 1912, nestr.

problém připisoval učitel Kolisko za vinu nedbalým rodičům. Žáci sami se vyjadřovali, že je rodiče od školy zdržují.¹²⁶ Z toho důvodu byl místní školní radou projednáván návrh, aby školní docházka byla pro děti do 13 let povinná a od 14 let bylo od povinné docházky sleveno. Návrh byl přijat.¹²⁷

V roce 1875 bylo rozhodnuto o založení okresního soudu s berním úřadem (na základě žádosti občanů České Skalice i okolních obcí). Městská rada uznala přízemní byt řídícího učitele jako vhodný pro berní úřad a tak se musel ř. učitel přestěhovat do bytu pana podučitele v prvním poschodí. Činnost okresního soudu a berního úřadu byla zahájena následující rok.¹²⁸

Řídící učitel Josef Arnošt Kolisko v roce 1878 „dosáhl plné penze“ a na jeho místo nastoupil Jan Poličanský, učitel z Náchoda.¹²⁹

Ve školním roce 1878/79 proběhla nová volba školní rady. Předsedou byl zvolen opět August Kordina, purkmistr České Skalice. Místopředsedové byli Josef Bartoníček – hostinský z České Skalice, Jan Michálek – koželuh z České Skalice, Vilém Bartoníček – kupec z České Skalice, Josef Kuna – starosta Malé Skalice a Zájezda, František Sobišek – starosta Spity, Josef Řezníček – starosta Zliče a Václav Černý – farář z České Skalice.¹³⁰ Od roku 1872 se počet místopředsedů navýšil o 4 osoby, objevují se mezi nimi starostové přískolených obcí.

V roce 1879 byla zřízena další třída. Jednalo se o paralelku k 5. třídě, přestože se žádala paralelka ke třídě 1., která byla již několik let přetížena (ve školním roce 1878/1879 bylo v 1. třídě 160 žáků). Šestá třída byla zřízena z bytu učitele, ten se přestěhoval do sousedního domu. Ve škole bydlel dál školník a topič. Postupně začal být dáván důraz na dodržování základní hygieny na škole. Zahájila se stavba kanálu, aby ve škole mohly být zbudovány záchody.¹³¹

Od počátku 80. let 19. století učitelé z českoskalické školy začali pořádat přednášky pro veřejnost. Tématem těchto přednášek byly většinou vynálezy, které usnadňují lidskou práci, např. parostroj, parovůz, železnice. Přednášky měly velmi kladný ohlas. Vysoká účast na přednáškách učitele velmi těšila, a proto vymýšleli další možná témata přednášek (Josef Chládek vybral jako téma třetí přednášky elektřinu a její upotřebení zejména v telegrafii). Vzniká také spolek Čtenářská beseda, který se má stát podporou literatury a střediskem

¹²⁶ MBN, Památní kniha školy Česko-Skalické 1788 – 1880, zápis z roku 1875-1878.

¹²⁷ SOKA Náchod, 1075 Fond Místní školní rada Česká Skalice, Protokol pro jednání výboru školního v České Skalici 1865 – 1912, nestr.

¹²⁸ MBN, Památní kniha školy Česko-Skalické 1788 – 1880, zápis z roku 1875.

¹²⁹ Tamtéž, zápis z roku 1875-1878.

¹³⁰ Tamtéž, zápis z roku 1878.

¹³¹ Tamtéž, zápis z roku 1879.

vzdělání.¹³² V roce 1881 byl ke škole v České Skalici přiškolen Říkov a škole tak přibylo 59 žáků.¹³³

V tomto období vedl správu školství jako nejvyšší orgán c. k. Ministerstvo kultu a vyučování ve Vídni. Obecné školství vedl referent ministerský rada Alois Herman. Dalším stupněm správy byla c. k. místní školní rada v České Skalici, která měla 23 členů, a jejím předsedou byl Filip Weber. C. k. okresní školní rada v Novém Městě nad Metují měla 12 členů a jejím předsedou byl Antonín Mayersback. Místní školní rada měla 9 členů a jejím předsedou byl stále August Kordina. Školní okres v této době čítal 78 veřejných škol (178 tříd) a tři privátní (4 třídy). Vyučovalo zde 113 učitelů, 4 učitelky, 55 mladších učitelů a 5 mladších učitelek. Celkem ve školním okrese navštěvovalo školy 14 474 žáků a náklad na školství činil 105 527 zl.¹³⁴

V období let 1880 – 1888 třídy 2. až 5. přestávají být smíšené a rozdělují se na dívčí a chlapecké. Od školního roku 1889 – 1890 se také do výuky dostávají ruční práce pro dívky ve 3., 4. a 5. třídě. Tuto výuku vede Johana Kubelková.¹³⁵

V roce 1885 koupila školní rada dům č. p. 275, který byl následně adaptován pro školní účely. Město poté zakoupilo dům č. p. 4, ve kterém se nacházel mimo jiné obecní úřad a na čas zde sídlila i 3. třída obecné školy chlapecké.¹³⁶ V roce 1889 byl vydán nový zákon o učitelských platech a českoskalická škola se dostala do 4. platební třídy, což znamenalo plat 400 zl. ročně a možnost získat 100 zl. navíc.¹³⁷

Od 24. října 1891 se objevují návrhy na rozdělení obecné školy na chlapeckou a dívčí. O dva roky později začala místní školní rada projednávat stavbu nové školní budovy. V projednávání bylo hned několik míst, kde by nová škola mohla stát. Mezi tato místa patřilo č. p. 39 a 49 na náměstí, č. p. 199 v kostelní ulici, č. p. 131 a 132 na Starém městě, č. p. 59, č. p. 176 v ulici pod radnicí, č. p. 60 a 61 na Starém městě. Poslední uvedené místo bylo vybráno za nejvhodnější, ale návrh nebyl realizován. Proti stavbě nové budovy školy byly venkovské obce a zástupce knížecího velkostatku. Byly předloženy dva plány na vybavení školy. První plán byl na trojtřídní školu pro 80 žáků. Součástí byl byt pro řídícího učitele o dvou pokojích a kuchyni, dále sklep, skladiště, spíž, čtyři záchody, místnost pro učební

¹³² Tamtéž, zápis z roku 1880.

¹³³ Tamtéž, zápis z roku 1881.

¹³⁴ SOKA, Náchod, 1003 Fondy Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné školy 1881 – 1892, netr.

¹³⁵ MBN, Zlatá kniha (1823 – 1903).

¹³⁶ VLČKOVÁ, Věra. Z českoskalických pamětí. s. 20.

¹³⁷ SOKA, Náchod, 1003 Fondy Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné školy 1881 – 1892, netr.

pomůcky a byt pro školníka. Druhý plán byl na pětitřídní školu pro 80 žáků. Součástí tohoto plánu byl byt pro řídícího učitele se dvěma pokoji, kuchyní a sklepem. Dále kabinet, skladiště, sborovna, byt pro školníka a sedm záchodů.

Rozdělení školy na chlapeckou a dívčí bylo dále projednáváno školní radou, ale z důvodu úbytků žáků (např. kvůli snížení počtu přískolených obcí – příkladem jsou Ratibořice, které se roku 1894 staly součástí Žernovské obce.¹³⁸) byl tento plán odložen. Českoskalická obecná škola byla na chlapeckou a dívčí rozdělena v roce 1899. Obecná škola chlapecká přešla rovnou pod správu měšťanské školy chlapecké.¹³⁹

V roce 1894 byly po celé české zemi pořádány výstavy v krajských i menších městech, jelikož v roce 1895 se v Praze měla konat velká Národopisná výstava. Výstava byla otevřena také v České Skalici od 14. do 19. srpna 1894 v místnostech obecné školy. Bylo zde umístěno 1200 předmětů z celého okresu – rukopisy, zbraně, obrazy, výšivky, kroje, šátky, staré nádoby, obrázkové bible, stará platidla. Některé předměty byly poté zapůjčeny na pražskou výstavu, bohužel ne všechny se vrátily původním majitelům.¹⁴⁰

Dne 4. prosince 1897 c. k. zemská školní rada povolila zřízení měšťanské chlapecké školy. Další rok proběhl první ročník měšťanské chlapecké školy, kam nastoupilo 48 žáků z toho 16 z České Skalice.¹⁴¹

Byly také zakoupeny pozemky na náměstí č. p. 43 a 44. Po zbourání původních domů se začalo se stavbou nové budovy a 31. července 1900 převzala obec novou budovu školy pro účely měšťanské školy chlapecké.¹⁴² Ve škole se nacházel byt ředitele o dvou pokojích s kuchyní a komorou. Druhý byt měl pouze jeden pokoj, kuchyň a komoru. Od roku 1901 se v této škole vyučoval i francouzský jazyk, což byla v té době velká zvláštnost. Počet žáků se průměrně pohyboval okolo 130 ve třech třídách.¹⁴³

Od roku 1900 zůstává obecnou školou pouze dívčí škola, chlapecká se mění na měšťanskou. Dívčí obecná škola je pětitřídní a jejími učitelkami jsou Marie Hajerova, Olga Fučíkova, Renata Hrubá, Ludmila Hlavsova a jediným učitelem je zde Jan Poličanský.¹⁴⁴

¹³⁸ SOKA Náchod, 1075 Fond Místní školní rada Česká Skalice, Protokol pro jednání výboru školního v České Skalici 1865 – 1912, nestr.

¹³⁹ SOKA Náchod, 1075 Fond Místní školní rada Česká Skalice, Protokol pro jednání výboru školního v České Skalici 1865 – 1912, nestr

¹⁴⁰ VLČKOVÁ, Věra. Z českoskalických pamětí. s. 293.

¹⁴¹ SOKA Náchod, 1075 Fond Místní školní rada Česká Skalice, Protokol pro jednání výboru školního v České Skalici 1865 – 1912, nestr

¹⁴² SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné školy chlapecké od 1898, nestr.

¹⁴³ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 – 1918, nestr.

¹⁴⁴ MBN, Zlatá kniha (1823 – 1903).

Měšťanská dívčí škola vznikla až v roce 1907. První ročník se konal už o rok dříve a navštěvovalo jej 42 žákyň, z toho 27 z České Skalice.¹⁴⁵

8.2 Učitelé

Oproti předešlému období se od 60 let. 19. století postavení a zázemí učitelů výrazně zlepšilo. Škola a záležitosti, které se jí týkaly, přešly pod správu nejprve školního výboru a poté místní školní rady. Řídící učitel již dostával pevně stanovený plat a nemusel sám vybírat školné. Pokud měli učitelé nějaké požadavky týkající se inovací školy (například na rozšiřování tříd, nákup nových pomůcek), předkládali takovéto návrhy na schůzích místní školní rady. Místní školní rada stála na straně učitelů a v jejich požadavcích jim bylo většinou vyhověno. Zlepšilo se také zázemí učitelů. Od roku 1864 vyučovali v nové modernější budově, kde měli dostatek prostoru pro své učební pomůcky. Zároveň v této budově byly vyhrazeny byty pro učitele

V tomto období se škola výrazně rozrůstala a to ovlivňovalo i počet učitelů na škole. V zápisech ve Zlaté knize se tak objevují nová jména jako Jan Procházka, který učil pátou třídu dívčí, Anna Petrová, učitelka první třídy, Antonín Komárek, učitel ve druhé třídě, Václav Michálek a Josef Pohl. V období mezi lety 1885 a 1898 přibýlo celkem 19 učitelů a učitelek (Marie Hlavsová, Ludmila Hlavsová, Jan Drahorad, Marie Korbelářová, Adolf Brož, Roman Poláček, Josef Měřička, Cecilie Vrabcová, Ferdinand Firsá, Antonie Tomanova, Renata Hrubá, Vilém Kaválek, Antonín Tomek, František Roubal, Rudolf Hájek, Václav Vaněk, Vilém Šafář, Zdenka Kurkova a Antonie Šimkova).¹⁴⁶ Nadále na škole vyučovali převážně muži, postupně se ale počet učitelů a učitelek vyvažoval. Učitelky učily zejména v první třídě nebo ručním pracem. Většina učitelů získala vzdělání na učitelském ústavu v Hradci Králové a učitelky převážně na soukromém učitelském ústavu u sv. Anny v Praze.

Významnou změnou se stala výměna na pozici řídícího učitele. Po letech učitelské činnosti školu opustil v roce 1879 Josef Arnošt Kolisko, který se zasloužil o velké reorganizace na českoskalické škole i o založení knihovny v České Skalici. Na jeho místo nastoupil učitel Jan Poličanský, který na škole působil do roku 1903.

Od roku 1880 se jednotlivé třídy postupně mění ze smíšených na rozdělené třídy chlapecké a dívčí. Počet žáků na učitele se snížil, přesto bylo stále obvyklé, že ve třídě se ve třídě vyučovalo 50 žáků v některých až 100. První rozdělenou třídou byla třída pátá a postupně se stala jedinou smíšenou třídou pouze třída první.

¹⁴⁵ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 – 1918, nestr.

¹⁴⁶ MBN, Zlatá kniha (1823 – 1903).

Na počátku 90. let 19. století se českoskalická škola řadila mezi 10 pětitřídních škol, které se na Novoměstsku nacházely. Dále zde byly dvě měšťanské školy, jedna šestitřídní škola, 7 čtyřtřídních, 14 třítřídních, 27 dvoutřídních a 16 jednotřídních. Celkem se na těchto všech školách učilo 13 800 žáků. Školy vedli 4 ředitelé, 8 učitelů pro měšťanské školy, 2 podučitele pro měšťanské školy, 2 katecheti, 54 řídicích učitelů, 1 řídicí učitelka, 14 správců, 44 učitelů, 6 učitelek, 45 podučitelů, 6 výpomocných sil, 48 industriálních učitelek a 1 pěstounka.¹⁴⁷

V této době už učitelé nevzdělávají pouze žáky, ale snaží se také o vzdělávání veřejnosti. Pořádaly se různé přednášky a besedy. Kromě klasické třídní výuky i v tomto období učitelé se žáky podnikali výlety, poměrně však rozsáhlejší než v předchozím období, např. do Náchoda, Josefova, Jaroměře, Nového Města nad Metují či Krčína. Konaly se také různé poučné vycházky nebo vycházka mohla sloužit jako odměna za pilnou docházku. Mezi takovými výlety se řadil například botanický výlet do Rousína, procházka Rousínkým lesíkem nebo vycházka do Ratibořic. Učitelé pro žáky vymýšleli také mimoškolní aktivity např. různá divadelní představení. V roce 1881 se hrálo představení Pomněnky, které škole vydělalo 36 zl. 83 kr.

Druhá polovina 19. století bylo pro učitele výrazně lepším obdobím než to předešlé. Správa školy přešla do pravomoci místní školní rady, která se starala o celkový chod školy. Postupně se smíšené třídy dělily na chlapecké a dívčí, čímž se snižoval počet žáků na jednoho učitele, a z toho důvodu přibýval počet učitelů na škole. Od 90. let byly také navyšovány platy učitelů.

V následujících podkapitolách jsou popsány životy nejvýznamnějších učitelů českoskalické školy v období od 60. let 19. století po rok 1900.

8.2.1 Jan Poličanský

Narodil se 18. května 1842 v Jilemnici. V jedenácti letech studoval na nižší reálce v Jičíně, kde se vyučovalo v německém jazyce. Během studií mu zemřeli oba rodiče. Ujal se ho dědeček Josef Doležal, který byl v Jilemnici obchodníkem.

Po ukončení obou ročníků reálné školy, přešel ke svému strýci, který žil ve Vychově u Jilemnice, aby se naučil praktické stránce učitelské profese. Jan Poličanský nechtěl být učitelem a tak se vyučil tesařem a zedníkem. Byl ale přemluven jeho dědečkem, aby se stal učitelem po svém otci, a Jan Poličanský se tedy vrátil zpět domů a během dvou měsíců

¹⁴⁷ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné školy 1881 – 1892, nestr.

se musel připravit na učitelskou zkoušku. Od roku 1859 studoval na německém ústavu na Malé Straně. Neovládal dobře německý jazyk a ani neměl dobré materiální zázemí, přesto hlavní zkoušku úspěšně o dva roky později složil.

Po zkoušce se vlivem královehradeckého kanovníka Josefa Antonína Šrůtka, se kterým se seznámil cestou z Prahy, dostal do Náchoda jako mladší učitel s ročním platem 200 zl. a zůstal zde 17 let. V roce 1879 se stal řídícím učitelem ve škole v České Skalici.¹⁴⁸ Převzal knihovnu, kterou založil Josef Kolisko, zasloužil se o nové uspořádání školních místností a za jeho působení byla povolena paralelka k 5. třídě.¹⁴⁹

Významně se podílel na kulturním a společenském životě v České Skalici v období 80. a 90. let. V březnu roku 1882 byl jmenován sběratelem Ústřední matice školské v Praze, která má za úkol podporu zřizování českých škol. Ve stejném roce dne 31. srpna obdržel pochvalný dekret od biskupské konsistoře v Hradci Králové za pěstování církevního zpěvu.¹⁵⁰ Byl několikrát vyznamenán jako učitel. V roce 1890 byl zvolen čestným členem jednoty Komenský. V roce 1895 byl zvolen referentem pro úpravu učebních osnov obecných škol pětitřídních. Jeho pedagogické a řídicí schopnosti byly oceněny v roce 1898 c. k. okresní školní radou v Novém Městě nad Metují. Přispíval články do pedagogických časopisů a byl spolupracovníkem Besedy učitelské.

Na českoskalické škole působil do roku 1903. Vedl školní kroniku (Památná kniha školy česko-skalické), kam zapisoval školní i městské události. Byl posledním řídícím učitelem smíšené obecné školy v České Skalici a od roku 1900 prvním správcem obecné školy dívčí. Zemřel 15. září 1903 v České Skalici.¹⁵¹

8.2.2 František Bárta

František Antonín Bárta se narodil 6. srpna 1838 v Dolních Rokytňanech. Studoval na nižší podreálné škole v Mladé Boleslavi a v letech 1858 – 1859 absolvoval učitelský ústav v Hradci Králové. Získal učitelské vysvědčení pro obecné školy obou tuzemských jazyků. Od roku 1859 působil 4 roky jako mladší učitel při dvoutřídní farní škole v Plotišti u Hradce Králové. V roce 1863 byl mladším učitelem v Hoříčkách, a poté v období let 1864 až 1873 působil jako mladší učitel v České Skalici¹⁵²

¹⁴⁸ MBN, Památní kniha školy Česko-Skalické 1788 – 1880, zápis z roku 1878.

¹⁴⁹ VLČKOVÁ, Věra. Česká Skalice: Osobnosti kultury, umění, vědy. s. 137.

¹⁵⁰ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné školy 1881 – 1892, nestr.

¹⁵¹ VLČKOVÁ, Věra. Česká Skalice: Osobnosti kultury, umění, vědy. s. 138

¹⁵² MBN, Památní kniha školy Česko-Skalické 1788 – 1880, zápis z roku 1878.

8.2.3 Josef Chládek

Narodil se 19. dubna 1857 v Hoříčkách. S rodiči se přestěhoval do České Skalice do domu č. p. 204. Vykonal přípravná studia na nižší reálné škole ve Dvoře Králové nad Labem v letech 1869 - 1872. Následné čtyři roky studoval na vzdělávacím ústavu v Hradci králové a dne 4. října 1876 získal vysvědčení dospělosti pro školy obecné s vyučovacím jazykem českým. Působil od 1. září 1876 jako mladší učitel při českoskalické škole.¹⁵³ Roku 1883 byl jmenován definitivním učitelem na obecné škole. V roce 1879 se oženil s dcerou řídícího učitele Josefa Koliska, Stanislavou Boženou. Byl výborným hudebníkem a během svého působení v České Skalici vytvořil šedesátičlenný pěvecký sbor. Byl sbormistrem odboru Pěvecko-zábavní jednoty Bendl a také ženského odboru. Podílel se na činnosti čtenářského spolku Česká Beseda. Dal podnět ke sbírce na Národní divadlo v srpnu 1881 a organizoval poté zájezd do Prahy do Národního divadla 25. května 1884 na představení Smetanovy *Libuše*. Zájezdu se účastnilo 270 lidí.

Byl také členem Komitétu pro postavení pomníku Boženy Němcové. Při slavnostním odhalení pomníku 15. srpna 1888 dirigoval pěvecké sbory. V roce 1893 odešel do Bílého Újezdu a tam působil jako řídící učitel na tamní obecné škole. Zde také Josef Chládek vytvořil své skladatelské dílo, převážně církevního charakteru. Zemřel 6. dubna 1917 v Bílém Újezdě.¹⁵⁴

8.2.4 František Ježek

František Ježek se narodil 24. února 1859 v Novém Hrádku. Po dokončení obecné školy studoval na měšťanské škole v Náchodě, v letech 1871-1874. Následné čtyři roky studoval na učitelském ústavu v Hradci králové a po obdržení učitelské dospělosti nastoupil službu mladšího učitele při dvoutřídní škole v Třebešově, kde působil v roce 1878. Od roku 1879 zastával místo mladšího učitele při českoskalické škole.¹⁵⁵ Dne 22. srpna 1881 přestoupil do Nového Hrádku u Nového Města nad Metují.¹⁵⁶

8.2.5 Františka Markovská

Františka Markovská se narodila v Bohdanči u Pardubic dne 24. dubna 1844. Byla vychovávána pečlivou a starostlivou matkou v Hradci Králové, kde chodila do hlavní školy.

¹⁵³ MBN, Památní kniha školy Česko-Skalické 1788 – 1880, zápis z roku 1878.

¹⁵⁴ VLČKOVÁ, Věra. Česká Skalice: Osobnosti kultury, umění, vědy. s. 76-78.

¹⁵⁵ MBN, Památní kniha školy Česko-Skalické 1788 – 1880, zápis z roku 1878.

¹⁵⁶ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné školy 1881 – 1892, nestr.

Poté se soukromě cvičila v literárním umění, kreslení, hudbě, zpěvu, francouzštině a ženských ručních pracích. V roce 1864 navštěvovala učitelský kurz při c. k. hlavní škole v Praze, kde získala učitelskou způsobilost pro hlavní školy. Od roku 1871 působila jako učitelka v České Skalici.¹⁵⁷

8.2.6 Cecilie Vrabcová

Narodila se 3. března 1866 v Bílém Újezdu. Tam také navštěvovala obecnou školu. Měšťanskou školu poté navštěvovala v Rychnově nad Kněžnou. Učitelský ústav absolvovala soukromý u sv. Anny v Praze, kde také v roce 1887 dělala maturitní zkoušky. Ve školním roce 1887/1888 byla podučitelkou na obecné škole v Bílém Újezdu. V roce 1888 byla dekretem č. 1569 ustavena jako podučitelka na obecné škole v České Skalici.¹⁵⁸

8.2.7 Marie Korbelářová

Narodila se 26. října 1862 v Jilemnicích. Přípravná studia absolvovala v Praze na soukromém učitelském ústavu u sv. Anny. Jeden rok vykonávala podučitelské místo v Kuklenách. Půl roku poté pracovala v Hořicích a dva a půl roku vyučovala jako mladší učitelka v Nechanicích. C. k. školní radou v Praze byla v roce 1886 jmenována učitelkou obecné školy v České Skalici.¹⁵⁹

8.3 Žáci

Žáci českoskalické školy stejně jako v první polovině 19. století pocházeli nejen z České Skalice, ale také z přiškolených obcí. Patřila mezi ně Malá Skalice, Zájezd, Zlič, Kleny, Spita a Ratibořice. Od 90. let 19. století se objevují pokusy přiškolených obcí o založení vlastních škol. První se odškolila v roce 1898 Zlič, která si vymohla samostatnou jednotřídní školu. Tím v českoskalické škole došlo k úbytku žáků ve chvíli, kdy místní školní rada jednala o rozšíření školy. Tím bylo rozšiřování školy považováno za zbytečné a jednání bylo odsunuto na pozdější dobu. Následně se také odškolily Ratibořice a staly se přiškolenou obcí Žernova, což znamenalo další úbytek žáků pro školu.¹⁶⁰

Od roku 1865 k záznamům o žácích přibývají informace o zaměstnání žáků a jejich rodičích. Žáci od 13 let pracovali a do školy docházeli pouze na nedělní opakovací hodiny.

¹⁵⁷ MBN, Památní kniha školy Česko-Skalické 1788 – 1880, zápis z roku 1878.

¹⁵⁸ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné školy 1881 – 1892, nestr.

¹⁵⁹ MBN, Památní kniha školy Česko-Skalické 1788 – 1880, zápis z roku 1878.

¹⁶⁰ PLESKAČ, Karel J. Ratibořická idyla. s. 30.

Mezi častá zaměstnání patří klempíř, knihař, řezník, obuvník, pekař, zámečník, zedník, kožešník, truhlář, obchodník, mlynář, sedlář, nožíř a také bylo běžné zaměstnání ve fabrice. Věk nebyl pro jednotlivé práce nijak určující, pekaře dělali žáci v 15 i v 18 letech, ve fabrice pracoval i 13letý žák.¹⁶¹

Pilní žáci jsou i nadále zapisování do výkazů pilnosti, stejně jako v předešlém zkoumaném období. V roce 1866 stoupl počet zapsaných žáků zhruba na 120 chlapců a 92 děvčat.¹⁶²

Okolo roku 1868 se do rozvrhů dětí ve 2. a 3. třídě dostává výuka kreslení, krásnopisu latinky či dělení zlomků. Ve 4. třídě se děti vyučovaly kreslení spojené s tvaroznalstvím, kreslením map nebo krásnopisem kurentního písma.

Od školního roku 1881/1882 jednotlivé třídy přestávají být smíšené a začínou se dělit na chlapecké a dívčí. První rozdělenou třídou byla pátá třída, kterou v tomto školním roce navštěvovalo 82 chlapců a 81 dívek. Dohromady školu navštěvovalo 563 žáků.

Školu i v tomto období podporovali majitelé náchodského panství. Princezna Bathildis Amalgunde z Anhaltu každoročně podělovala 10 dětí oděvem, školními potřebami a dárky.¹⁶³

V roce 1889 se počet žáků zapsaných na českoskalickou školu navýšil o 74 dětí, školu tedy navštěvovalo celkem 637 žáků. V tomto období byla již jediná třída na škole smíšená a tou byla první třída. Navštěvovalo ji 85 žáků. Ostatní třídy už byly rozděleny na chlapeckou a dívčí a tak se prováděly přesné záznamy kolik chlapců a děvčat navštěvovalo jednotlivé ročníky. Druhou třídu navštěvovalo 53 chlapců a stejný počet dívek, ve třetí třídě bylo 48 chlapců a 55 dívek, ve čtvrté pak 87 chlapců a 78 dívek a pátá třída měla rovných 100 žáků a 78 žaček. O deset let později školu navštěvovalo pouze 568 žáků. Důvodem mohlo být snižování počtu přiškolených obcí.

Od roku 1892 začali být žáci osvobozováni od návštěvy školy nebo získávali různé úlevy zejména v druhém pololetí. Následující rok se začalo na schůzích školní rady projednávat trestání rodičů za nedbalou docházku jejich dětí. Byla navržena pokuta 50 kr. pro takové rodiče a návrh byl v roce 1893 přijat místní školní radou.¹⁶⁴

Žáci v tomto období měli zlepšené podmínky pro výuku. Docházeli nově vybudované budovy, která poskytovala potřebné pomůcky i vybavení. Ve třídách se již nenacházel tak

¹⁶¹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Výkaz pilnosti žáků (od roku 1852), nestr.

¹⁶² Tamtéž.

¹⁶³ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné školy 1881 – 1892, nestr.

¹⁶⁴ SOKA Náchod, 1075 Fond Místní školní rada Česká Skalice, Protokol pro jednání výboru školního v České Skalici 1865 – 1912, nestr.

velký počet dětí a výuka mohla být kvalitnější. Zlepšily se také hygienické podmínky ve školní budově a to výstavbou záchodů pro žáky a učitele.

9 Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo charakterizovat základní školu v České Skalici a její proměny v průběhu 19. století.

Na počátku prvního zkoumaného období, od konce 18. století do 60. let 19. století, se českoskalická škola řadila mezi jednotřídní školy, což bylo pro tuto dobu obvyklé. Byla pod církevním dohledem a správu školy měl na starost řídící učitel. Obec měla malý vliv na její fungování. Z důvodu velkého počtu žáků se škola během 60 let rozšířila z jednotřídní na školu se třemi třídami. Na škole v této době vyučovali pouze učitelé. Významným řídícím učitelem byl pro toto sledované období českoskalický učitel Josef Arnošt Kolisko, který se stal řídícím učitelem v roce 1855. Tento muž se zasloužil například o vytvoření tzv. pojemovny, či založení knihovny v České Skalici.

První část práce je ukončena důležitou událostí, a to přesunutím školy do nově postavené budovy na náměstí v roce 1864.

Druhé období, od 60. let 19. století do období počátku 20. století, se od předchozího liší novou organizační strukturou školství v českých zemích (tzv. říšský školní zákon z roku 1869), která ovlivnila i českoskalickou školu. Zákon například zaváděl osmiletou školní povinnost či nové školní předměty. Škola již nebyla pod církevním dohledem, ale pod správou nejprve školního výboru a poté místní školní rady, jejímiž členy byly zastupitelé České Skalice a všech přiškolených obcí, tedy Malé Skalice, Zájezda, Zliče, Klené a Spity. Předsedou byl českoskalický purkmistr August Kordina. Obec získala velký vliv na chod školy a její rozvoj.

Na rozdíl od předchozí doby můžeme pro toto období z pramenů zjistit přesné vybavení a počet tříd, jakým škola disponovala. Tyto informace jsou zaznamenány před obdobím prusko-rakouské války, která stav školy negativně ovlivnila.

Škola se dále rozrůstala a od konce 50. let 19. století, kdy byla pouze trojtřídní školou, se postupně rozšířila až na školu šestitřídní. S růstem počtu tříd narůstal také počet učitelů a od sedmdesátých let 19. století vyučovaly v českoskalické škole také učitelky. Původně smíšené třídy se postupně rozdělovaly na chlapecké a dívčí. Jedinou smíšenou třídou na konci 19. století zůstala třída první.

V tomto období se přiškolené obce začínají osamostatňovat a tím českoskalická škola přichází o žáky. Pozice řídícího učitele byla v roce 1879 nově obsazena učitelem Janem Poličanským z Náchoda. Na přelomu 19. a 20. století vznikají v České Skalici měšťanské školy. Nejprve chlapecká a o sedm let později dívčí.

Cílem práce bylo poukázat na proměny vzdělávání ve škole v České Skalici v průběhu 19. století. Hlavními oblastmi zkoumání byly zejména personální obsazení školy, počty žáků v daném období, proměny ve výuce a počtu tříd a změny ve správě školy. Práce je zakončena obdobím začátku 20. století, jelikož v této době v České Skalici vznikají měšťanské školy, které mají novou strukturu vyučování i nové pamětní knihy. Od roku 1900 zůstává obecnou školou pouze dívčí škola, chlapecká se mění na měšťanskou. A o sedm let později vniká i měšťanská škola dívčí. Obě měšťanské školy mají vlastní budovu i učitele. Jedná se o novou etapu školství v České Skalici, kterou práce už nesleduje.

10 Použité prameny a literatura

Prameny (nevydané):

Prameny uložené v Muzeu Boženy Němcové

- [1] Deník III. a IV. třídy Českoskalické školy (1870 – 1876)
- [2] Památní kniha školy Česko-Skalické 1788 – 1880
- [3] Školní matrika při farní škole v městě Česká Skalice 1811 – 1827
- [4] Zlatá kniha (1823 – 1903)
- [5] Sčet žáků farní a městské školy Česko-Skalické

Prameny uložené ve Státním okresním archivu v Náchodě

Fondy Základní devítiletá škola Česká Skalice (1796 - 2005), Místní školní rada Česká Skalice (1865 - 1935)

- [1] Deník 1844 - 1866
- [2] Pamětní kniha založena 16. 9. 1898
- [3] Pamětní kniha (1907 – 1939)
- [4] Památní kniha obecné školy 1881 – 1892
- [5] Pamětní kniha obecné školy chlapecké od roku 1898
- [6] Protokol pro jednání výboru školního v České Skalici 1865 – 1912
- [7] Školní kronika 1942 - 1946
- [8] Výkaz pilnosti žáků v roce 1852
- [9] Zkoušení žáků 1852/1853

Prameny (vydané):

- [1] *Česká škola na Náchodsku. 1848 – 1908 v paměť jubilejního roku 1908 sestavilo učitelstvo.* Náchod: Okresní školní rada, 1908
- [2] KLOS, Jan: *Paměti města Česká Skalice.* Česká Skalice: Městská spořitelna, 1935
- [3] LUDVÍK, Josef Myslimír. *Památky hradu, města a panství Náchoda i vlastníkův jeho.* V Hradci Králové: [s.n.], 1857, 343 s.

Literatura:

- [1] BOUZA, Erik a MÜHLSTEIN, Ludvík. *Česká Skalice: Stručné dějiny města.* Česká Skalice: MNV, 1975, 79 s.

- [2] KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství*. Díl 1. Praha: Sfinx Bohumil Janda, 1929, 549 s.
- [3] KASPER, Tomáš – KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008, 224 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-2429-4.
- [4] KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri, 2011, 1. díl. ISBN 80-85983-12-5.
- [5] LENDEROVÁ, Milena - RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. V Praze: Paseka, 2006, 376 s., [16] s. obr. příl. Fénix, sv. 16. ISBN 80-7185-647-9.
- [6] MÜHLSTEIN, Ludvík – NOVÁK, Václav: *Česká Skalice a okolí*. 1. vyd. Česká Skalice: MNV Česká Skalice, 1984.
- [7] MÜHLSTEINOVÁ, Lada – MÜHLSTEIN, Ludvík: *Kraj mládí Boženy Němcové*. 2. opr. vyd. Česká Skalice: Muzeum Boženy Němcové, 1980.
- [8] PLESKAČ, Karel J. *Ratibořická idyla: k stému výročí narození Boženy Němcové*. Praha: Nakladatel B. Kočí, 1920, 69 s.
- [9] POSEJPAL, Václav. *Dějepis Jednoty českých matematiků: k padesátému výročí jejího založ.* Praha: Jednota čes. matematiků, 1912, 131, 1 s.
- [10] PROFELD, Bedřich. *Josef Regner: život a dílo pátera Havlovického z Jiráskovy kroniky "U nás"*. Praha: J. Otto, 1925, 180 s. ISBN (Brož.).
- [11] RIEDL, Miroslav. *Dějiny pedagogiky*. 2. vyd. Praha: SPN, 1984, 210 s.
- [12] SOBKOVÁ, Helena. *Tajemství Barunky Panklové: Nové úvahy o narození a původu Boženy Němcové*. 2. vyd. Praha: Horizont, 1992, 113 s., 53 fot. příloh. ISBN 80-7012-060-6.
- [13] ŠŮLA, Jaroslav. *Sen o ratibořickém dětství: osudy předobrazů postav z Babičky Boženy Němcové*. Liberec: Bor, 2009, 106 s. Balbín. ISBN 978-80-86807-67-6.
- [14] VÁVRA, Vincenc V: *Božena Němcová: Pokus životopisný a literární*. Praha: Ústřední spolek českých profesorů, 1900.
- [15] VLČKOVÁ, Věra: *Z českoskalických pamětí: vyprávění, co v České Skalici bylo a jak se žilo*. Červený Kostelec, Pavel Mervart, 2012. ISBN: 978-80-7465-030-7
- [16] VLČKOVÁ, Věra. *Česká Skalice: Osobnosti kultury, umění, vědy*. Vyd. 1. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014. 216 s.
- [17] ZIMMEROVÁ, Jana. *Václav Řezníček (1861 – 1924), život a dílo*. Liberec 2012. Bakalářská práce. Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Katedra českého jazyka a literatury.

Internetové zdroje:

- [1] STŘÍTESKÝ, Hynek (ed.), *Prameny a studie 47: Cukrovarnictví, cukrovary a cukrovarníci. Fenomén českého hospodářství v 19. a 20. století*. [online]. Praha 2011, ISBN (NZM) 978-80-86874-36-4, ISBN (NTM) 978-80-7037-206-7, 789 s. Dostupné z: https://www.nzm.cz/file/c0bfbff7c23f482d34cf6de01ad50d7b/1313/pas_47o.pdf
- [2] MACKOVÁ, Eva. *Dějiny školy v Českém Meziříčí. Proměny venkovské školy v letech 1869 – 1948*. In: Oficiální stránky Obce České Meziříčí [online]. [vid. 28. 2. 2018] Dostupné z: https://www.ceskemezirici.cz/web/dokumenty/soubory/skola/dejiny_skoly_cm.pdf
- [3] VLČKOVÁ, Věra. *Opravený pomník děkana Lukavského*. Náchodský zpravodaj [online]. 2016, listopad 2016.